

Antički utjecaji u pjesmama Džona Rastića

Terzić, Laura

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:610850>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Laura Terzić

**ANTIČKI UTJECAJI U *PJESMAMA* DŽONA
RASTIĆA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2019.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA HRVATSKI LATINITET

LAURA TERZIĆ

**ANTIČKI UTJECAJI U *PJESMAMA* DŽONA
RASTIĆA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Maja Matasović

Zagreb, rujan 2019.

Sažetak

Ovaj rad će pružiti analizu *Pjesama (Carmina varia)* dubrovačkog pjesnika Džona Rastića, koje su posljednji dio njegove zbirke *Carmina*. Glavni predmet analize bit će detekcija mjere i načina na koji su antički autori utjecali na Rastićeve stihove. Iscrpnoj razradi će prethoditi pregled života i djela samoga pjesnika te kontekst vremena u kojemu je stvarao. Na koncu će se, sintezom otkrivenih antičkih utjecaja i podataka koji su iz istoga proizašli, donijeti zaključak o Rastićevu pjesničkom talentu te o okolini koja je na isti i utjecala.

Ključne riječi: Džono Rastić, *Pjesme*, klasicizam, Horacije, Dubrovnik.

Summary

This master thesis will provide an analysis of the *Poems (Carmina varia)* by the Dubrovnik poet Džono Rastić, which are the last part of his collection of poems *Carmina*. Main subject of the analysis will be the detection of the extent and the way in which the ancient authors impacted the verses of Rastić. An elaboration will be preceded by the poet's biography and context of the period which he was a part of. Lastly, a synthesis of the discovered influences and data that emerged from it, will lead to a conclusion about the poet's talent and the environment that impacted him.

Key words: Džono Rastić (*Junius Restius*), *Poems*, classicism, Horace, Dubrovnik.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Život i djelo Džona Rastića	3
2.1. Povijesno-književni kontekst Rastićeve stvaralaštva	7
2.2. <i>Carmina</i>	11
3. Antički utjecaji u <i>Carmina varia</i>	14
3.1. <i>Odae</i>	14
3.1.1. Sapfička strofa u zbirci	15
3.1.2. Alkejska strofa u zbirci	23
3.1.2.1. <i>Ad Michaelem Antonii de Sorgo patricium Ragusinum ode</i>	24
3.1.2.2. <i>Ad eumdem aegrotantem ode</i>	29
3.1.2.3. <i>Ad eumdem ode</i>	33
3.2. <i>Hendecasyllabus</i>	40
3.3. <i>Epigrammata</i>	44
4. Zaključak	54
5. Literatura	56

1. Uvod

Kao cilj diplomskog rada postavljeno je otkrivanje utjecaja antičkih pjesnika na posljednji dio zbirke pjesama *Carmina – Carmina varia* – dubrovačkog pjesnika Džona Rastića, nastale krajem 18. stoljeća. Analizom pjesama će se pokušati utvrditi u kolikoj mjeri i na koji način je u Rastićevoj zbirci prisutan duh antike. S obzirom na isusovačko obrazovanje pjesnika, ali i klasicistički duh vremena kojemu je pripadao, očekuje se utjecaj najvećih antičkih liričara, a ponajviše Horacija.

Radi osnovnih saznanja o podrijetlu, obrazovanju, djelovanju te privatnom životu, prvo će poglavlje ponuditi Rastićevu biografiju te povijesno-književni kontekst vremena u kojemu je stvarao. Nadalje, kako bi se čitateljima približio sadržaj i značaj posljednjeg dijela zbirke pjesama, koristit će i kratak osvrt na cjelokupnu zbirku *Carmina*, koji se uglavnom bazira na iscrpnim komentarima Milivoja Šrepela. Zatim slijedi glavni dio rada u kojemu se uz komentiranje sadržaja pronalaze i analiziraju utjecaji antičkih autora na sadržaj, formu te izbor jezika Rastićevih stihova. Redoslijed analize prati redoslijed pojavljivanja pjesničkih vrsta u izvorniku koji je 1816. godine objavio Appendini: ode, hendekasilab i epigrami. Završni dio rada predstaviti će sintezu detektiranih utjecaja i podataka prikupljenih prilikom obrade pjesama koji su poslužili rasvjetljavanju Rastićeva pjesničkog talenta u ovome dijelu zbirke.

Digitalno izdanje Rastićevih pjesama dostupno je na internetskoj zbirci tekstova hrvatskih latinista *CroALa*, dok su citati uspoređenih antičkih pisaca dostupni u zbirci *Perseus Digital Library*. Metodologiju pak istraživačkog rada prije svega čini iščitavanje, prijevod te analiza pjesama koje su podvrgnute kontekstualizaciji i mitološkoj interpretaciji, a sve u cilju pronalaska antičkih uzora. Za detekciju direktnih antičkih utjecaja u vidu preuzetih sintagmi i klauzula uvelike je poslužila mrežna zbirka *Musisque Deoque*, dok su za lakše praćenje i usporedbu Rastićevih i antičkih stihova korišteni i prijevodi i komentari u djelima *Kvint Horacije Flak, Ode i epode* Šimuna Šonje te *Katul, Pjesme* Dubravka Škiljana.

Iako ga već odavna prati titula „najvećeg hrvatskog satiričara i horacijevca“, većina Rastićevog opusa još uvijek nije dovoljno istražena niti prevedena na hrvatski jezik. Milivoj Šrepel je u djelu *O latinskoj poeziji Junija Restija*, uz detaljnu biografiju pjesnika, pružio i iscrpne komentare ispod priloženih stihova, dok su prijevod Rastićevih elegija, poslanica i satira pružili Radoslav Katičić i Jozo Dujmušić u sklopu djela *Hrvatski latinisti II, pisci 17-19. stoljeća*, te Vratović u djelu *Latinsko pjesništvo u Hrvata: dvojezična antologija*. Detaljnije pak

analize satira pruža Neven Jovanović u članku *Rastić čita satire*, dok Borna Tomljenović Belicza u diplomskom radu donosi analizu i prijevod satire V. *Philosophi*. S druge strane, interpretacije zadnjeg dijela zbirke dotaknuli su se Šime Demo i Ante Šoljić, no u manjoj mjeri, prevevši tek dvije ode koje se pronalaze u djelu *Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana*. Zapostavljenost spomenuta Rastićeva opusa je ujedno i razlog zašto se autorica ovog rada odlučila istražiti upravo ovaj dio pjesnikove zbirke.

2. Život i djelo Džona Rastića

Slika 1. Džono Rastić¹

Svestran pjesnik, aristokrat po krvi i uvjerenju te žestoki protivnik francuskih ideja i reformi koje su na dubrovačko tlo stupile krajem osamnaestog stoljeća, atributi su na koje nerijetko nailazi svatko tko proučava lik i djelo Džona Rastića (lat. *Junius Restius*).² Rodio se 11. siječnja 1755. godine u Dubrovniku. Otac Antun i mati mu Magdalena Gradijeva su ti koji su pridonijeli Rastićevo mjestu u društvu dubrovačke intelektualne elite. Naime, oboje su potekli iz uglednih plemićkih obitelji te su, shodno tome, sinu priuštiti kvalitetnu izobrazbu i prije nego je kročio u gimnaziju, u roditeljskom domu. Gimnaziju završava kao isusovački učenik gdje je usvojio klasičnu naobrazbu, koja ga je navela na put u kojem se kasnije sjajnim umom iskazao na književnom polju. Po završetku gimnazije, s napunjenih 18 godina, stupa u Veliko vijeće³ koje je pohađao svaki dubrovački vlastelin. Nakon očeve smrti (1770.) zaputio

¹ „Džono Rastić“, *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51889>; zadnji pristup: 01.06.2019.)

² Kroz književnu povijest naziva ga se i Junije Resti (Milivoj Šrepel), a spominje se i pod nazivom Junije Antunov de Resti (Zdenka Janeković Romer).

³ Veliko vijeće je dubrovačko tijelo patricijata čiji su članovi postajali svi muški pripadnici patricijskih obitelji po navršenoj punoljetnosti, a koje je jednom mjesečno provodilo izbor kneza.

se s ujacima Franjom i Sigismundom Gradijem na put u Italiju, kolijevku svega mu vrijednog. Tamo se upoznao s uglednim sugrađanima: Benediktom Stayem⁴ u Rimu, a sa Savinom Zamanjom⁵ u Napulju (Šrepel 1893: 101). Nije sporno da mu je upravo taj put bio od velikog značenja jer ne samo da je sklopio vrijedna poznanstva, nego je obogatio svoj um i dušu mnogim znanjem i vrijednim uspomenama, što je svakako pozitivno utjecalo na njegov književni, ali i politički napredak. Rastić se pak nije ograničio isključivo na stvaranje književnosti – kako je bio svestrane naravi, po povratku u Dubrovnik primio se izučavanja filozofije, matematike, fizike i prava. Uz sve to izvrsno je govorio i pisao talijanski, francuski, engleski, španjolski, a usavršio je i grčki jezik (Janeković Römer 2013: 207). Kao cijenjeni poliglot te vrsni poznavatelj rimskog prava iskoristio je priliku za stvaranje političke karijere. U prilog tomu ide i zanimljiva činjenica da je dugo vremena bio najcjenjeniji pravnik u gradu (Šrepel 1893: 102). Ugled mu je time znatno porastao te je 1792. postao senator, a 1797. knez Republike. Premda su mu dužnosti na sudu oduzimale podosta vremena, nikada nije zanemario ljubav prema književnosti; mnogo je čitao, pisao i prevodio, a poznati su njegovi prijevodi prve i četrnaeste Teokritove idile, sedma *Olimpijska oda* Pindarova, gotovo sva jedanaesta knjiga Homerove *Ilijade* i deveta Sapfina oda u čast božice Venere (o kojoj će biti riječi u zasebnom poglavlju). Prevođenjem se nije nastavio intenzivno baviti jer, prema mišljenju Appendinija⁶ (Šrepel 1893: 102), nije mogao konkurirati Rajmundu Kuniću⁷ i Bernardu Zamanji.⁸

Nakon što je temeljito proučio i usvojio grčke i rimske klasike, Rastić je počeo proučavati engleski jezik i književnost, koja je i u ostatku dubrovačkog kulturnog miljea bila na dobrom glasu. Nagađa se da ga je primamila upravo satirična i humoristična engleska poezija, u kojoj se i sam okušao. Uživao je čitajući engleske humoriste, ponajviše Sternea⁹ i

⁴ Benedikt Stay (1714. – 1801.) je bio dubrovački filozof i latinist koji se proslavio dvjema filozofskim poemama u kojima iznosi sustav Descartesove i Newtonove filozofije (Svi biografski podaci preuzeti su s internetske stranice *Hrvatska enciklopedija*, a buduće bilješke kojima je ista stranica izvor bit će označene natuknicom (HE).

⁵ Savin Zamanja (1701. – 1772.) je bio dubrovački knez i latinist (HE).

⁶ Franjo Marija Appendini (1768. – 1837.) je bio talijanski i hrvatski književni povjesničar i jezikoslovac, profesor i ravnatelj u dubrovačkom zavodu *Collegium Ragusinum*, a od 1835. ravnatelj liceja u Zadru. Najpoznatije mu je djelo *Grammatica della lingua illirica*, 1808. (HE).

⁷ Rajmund Kunić (1719. – 1794.) je bio dubrovački latinist, književnik i prevoditelj koji se najviše istaknuo prijevodom *Ilijade* s grčkog na latinski (HE).

⁸ Bernard Zamanja (1735. – 1820.) je bio dubrovački pjesnik i prevoditelj koji je na latinski preveo *Odiseju* (HE).

⁹ Laurence Sterne (1713. – 1768.) je bio engleski književnik i humorist, proslavio se dvama romanima: *The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman* i *A Sentimental Journey through France and Italy* (HE).

Addisona.¹⁰ Nadalje, Šrepel tvrdi da je zbog jednog romana napisanog u maniri Cervantesovog *Don Quijotea*,¹¹ naučio i španjolski (1893: 104).

Za svoje je pak radove Rastić odabrao latinski jezik. Iako ne postoje naznake da je bio protivnik materinskog jezika, čak štoviše – budući da je živio u doba kada je zbog preporoda sve više jačala književnost na hrvatskom jeziku – bio je svjestan njegove važnosti, no za latinski se, prema riječima Janeković Römer (2013: 208), odlučio jer ga je smatrao najdostojnijim jezikom pjesničkog stvaranja. Tomu pridonosi i njegovo mišljenje da je oblik latinske poezije savršeniji nego u moderne te da su stari klasici pravi izvor ne samo pjesničke vještine nego i znanja, što rezultira konstantnom vezom Rastića s latinskom „muzom“. Njegov je pak rad na latinskom jeziku možda najbolje sagledati iz Appendinijeve perspektive. On je naime ustvrdio da se Rastić najbolje iskazao u latinskoj poeziji; u elegiji je najviše ideja crpio od Katula i Tibula, dok je ostatku njegova lirskog izričaja ponajveći uzor Horacije. Napisao je i nekoliko poslanica, epigrama i oda, no ipak ništa nije toliko usavršio kao satire, u kojima je svoj talent pokazao u najboljem svjetlu. (Šrepel 1893: 103)

Appendinijeve riječi ujedno potvrđuju i opravdavaju sve epitete upućene Rastiću, a ponajviše one kojima ga se proziva jednim od najindividualnijih hrvatskih stvaralaca književnosti latinskog izraza. Upravo mu je Horacije bio najveći uzor za pisanje satira, koje se smatraju njegovim najvećim postignućem te su oličenje svega njegovog rada i truda. Razlog za to je možda i činjenica da je satire pisao u već poodmakloj dobi, a o tome, kako navodi Šrepel (1893: 108), svjedoči Appendini u svesku svojih „Bilježaka“¹² iz 1803. godine gdje, za razliku od ostalih pjesama svoga prijatelja koje je naveo, o satirama nema spomena. Stoga se može zaključiti kako je ostatak opusa, napisan u mlađoj dobi, zapravo prethodio njegovom najzrelijem književnom plodu, odnosno da je bio talentiraniji za satiru nego za liriku.

S obzirom na to da je Rastić bio obrazovan i u filozofiji, poznao je razne struje koje su bile aktualne u njegovo doba, no najviše ga se povezuje s epikurejstvom i stoicizmom. Budući da se ni s jednim filozofskim pravcem nije slagao potpuno u svim načelima, Šrepel s pravom zaključuje kako nije bio vjeran pobornik niti jednog filozofskog sustava jer, kako napominje, „pjesnici ne vole sustave“ (Šrepel 1893: 153).

¹⁰ Joseph Addison (1672. – 1719.) je bio engleski književnik, novinar i političar, proslavio se esejima s didaktičkom nakanom koje je objedinio u dnevniku *The Spectator* (HE).

¹¹ Misli se na satirični roman koji je napisao Španjolac José Francisco de Isla *Historia del famoso predicador Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes* (1758.).

¹² Appendini, „*Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de'Ragusei*“ (1803.).

Stalno i neprekidno propadanje plemstva, kojem građanstvo staje na rep i sve više preotima vodeće položaje u društvenom, političkom i ekonomskom životu, ponukalo je Rastića da utjehu potraži u oazi svojih ladanjskih imanja. Kao protivnik ideja francuskog prosvjetiteljstva i njegovog odjeka u rodnom mu Dubrovniku, povukao se u prostor koji je za njega predstavljao otpor novom svijetu, u svoj ljetnikovac. Ostatku svijeta je takav pristup povlačenja pred novom vlašću protumačen kao izraz slabosti, straha i nemogućnosti prihvatanja novog doba – no za Rastića i njemu slične život u ljetnim dvorovima predstavljao je posljednje utočište stare slave „zlatnog doba“ gdje, smatrajući da na taj način najbolje čuva ono što je Republika u njemu odgojila, živi u iluziji staroga svijeta (Janeković Römer 2013: 211). Kako sam navodi u sedmoj satiri *Agricola*, „pobjegao je u seosku tišinu ostavivši svu brigu javnih poslova, kao brodolomnik kad stupi na sigurno tlo“ (Šrepele 1893: 128). Ostatku njegove „Džonovine“, izgrađene na Konaliću što se odvaja od Omble, pripadaju i dvorovi na Lopudu i Trstenom, gdje je ostao osam godina (Janeković Römer 2013: 208). U grad se još jednom vratio da bi potražio lijeka svojoj bolesti,¹³ no u tome naumu nije uspio te 31. ožujka 1814. umire u svome rodnom Dubrovniku (Šrepele 1893: 106).

Koliko su mu pak značili prijatelji može se iščitati iz velikog broja njegovih stihova koje je, u želji za društvom, posvetio upravo njima. Janeković Römer (2013: 208) izdvojila je i opisala zanimljive crtice iz satire *Coena*, u kojoj pjesnik poziva prijatelje na proslavu rođendana za koju sprema posebnu večeru. Birano društvo koje dovodi u svoj dom čine Antun Sorkočević,¹⁴ Rimljanin Cosinti,¹⁵ Hidža,¹⁶ Betondi,¹⁷ Appendini, Ferić¹⁸ i Bruerević.¹⁹ Napominje da ih neće dočekati luksuzni interijer i skupocjeni grimiz, nego ugodna kuća na moru gdje će, uz pregršt domaće hrane i dobre kapljice, čekati zoru uživajući u razgovoru. Ideju spomenute satire Rastić je mogao pronaći u Marcijalovu epigramu u kojemu pjesnik također poziva prijatelja na večeru, skromnu luksuzom, ali obilatu hranom i vinom.²⁰

¹³ Rastić je bolovao od epifore, bolesti sušenja očiju.

¹⁴ Antun Sorkočević (1775. – 1841.) je bio diplomat, književnik i skladatelj, pripadnik dubrovačke vlastelinske obitelji Sorkočevića te nećak Miha Sorkočevića. Posljednji je poslanik Dubrovačke republike u Parizu (HE).

¹⁵ Luigi Cosinti je bio rimski profesor prava.

¹⁶ Đuro Hidža (1752. – 1833.) je bio dubrovački pjesnik koji se proslavio prijevodima cjelokupne Horacijeve lirike i Vergilijevih djela (HE).

¹⁷ Josip Betondić (1709. – 1764.) je bio dubrovački pjesnik i prevoditelj (HE).

¹⁸ Đuro Ferić (1739. – 1820.) je bio dubrovački književnik koji se proslavio prepjevom Fedrovih basni na hrvatski (HE).

¹⁹ Marko Bruerević (Marc Bruère Desrivaux, 1770. – 1823.) je bio hrvatski pisac francuskog podrijetla koji je djelovao pod mentorstvom latinista Đura Ferića (HE).

²⁰ Mart. V, 78.

Nesumnjivo je da su mnogobrojni elitni intelektualci, njegovi prijatelji, često prisustvovali relaksirajućim gozbama protkanim književnim raspravama i lirskim nadmetanjem. Koliko su ga pak cijenili kao pjesnika i bili mu naklonjeni, svjedoči i poslanica Marka Bruerevića liječniku Mihi Grgureviću, koja se pronalazi kod Šrepela (1893: 112):

*Nu znajući, da odužit od svoga sebe
Jok! vriedan nisam, tadaj se domislih,
Kako no tugijem počastit tebe.*

*Ter pjesni šaljem našega ti Gjona,
Slatke one pjesni, toliko hvaljene,
Ke mjesto daju mu vrh Elikona;*

*Da ljupko primiti i dobre volje
Taj dar moj hoćeš, mnim, er procieniti
Nitko ne može ga od tebe bolje.*

Šrepel nadalje dodaje kako je Rastić, genijalnog uma, lako pamtio sve važnije svjetske događaje, što ga napose čini odličnim poznavateljem i stare i nove povijesti. Stoga je u prijateljevanju i razgovoru, iako na prvu strog i ozbiljan, ipak bio ne samo ugodan, nego i poučan. Prijatelji su ga smatrali domišljatim i duhovitim, a kako im je Rastić nerijetko davao svoje pjesme na „recenziju“, citati iz istih su se pronosili gradom (Šrepel 1893: 103-106).

Brojne informacije iznesene na prethodnih nekoliko stranica potvrdile su kredibilitet Rastića kao pjesnika, ali i osvijetlile njegov karakter, što će znatno pridonijeti lakšem shvaćanju glavnog dijela ovoga rada. Tom poglavlju prethodit će, radi jasnije analize, povijesno-književni kontekst doba u kojem je stvarao te kratak osvrt na Rastićeve zbirke *Carmina*.

2.1. Povijesno-književni kontekst Rastićeve stvaralaštva

Džono Rastić djeluje u 18. stoljeću, doba kojemu je početak posvećen obnovi grada iz ruševina uzrokovanih razornim potresom 1667. godine, događajem koji karakterizira opadanje moći te kasniju propast Dubrovačke Republike. U kasnijim desetljećima grad je konstantno na mukama radi očuvanja neovisnosti tijekom sukoba Turaka i Venecije. Kako krajem 18. stoljeća jačaju britanske i francuske sile, Republika je dobila novog neprijatelja, a već početkom 19. stoljeća, na krilima revolucije, okupirali su je Francuzi, koji je naposljetku i ukidaju 1808.

godine.²¹ Ipak, padom Napoleona, Dubrovnik je Bečkim kongresom 1815. pripojen Habsburškoj Monarhiji, koja je, doduše, ugasila svaku nadu ponovne uspostave dubrovačke aristokracije.

Premda je nadživio rasap svoje Republike, Rastić se nikad nije pomirio s gorčinom koju su okupatori prouzročili dušama dubrovačke vlastele. Ne samo da je prilikom sukoba europskih sila na dubrovačkom području pretrpio paljbu na vlastitu kuću u Pridvorju (Janeković Römer 2013: 207), nego se nikako nije slagao s novim idejama Francuske revolucije, koja je Dubrovniku prouzročila ponovni potres, ali ovoga puta na političkom nivou.²² Suprotstavljao se svemu što su materijalizam, enciklopedisti i Voltaire nametali njegovoj tradicionalnoj sredini, a što nije bilo u skladu s kulturnim i društvenim vrijednostima starog grada, koji je njegovao aristokraciju i hijerarhizam moćnih Dubrovčana. Posebno se srdio na mlade i naivne Dubrovčane koji bespogovorno prihvaćaju stranu pomodnost radi nje same i zanemaruju stare vrijednosti, umjesto da dostignuća novih vremena mudro iskoriste za povratak svojih drevnih vrednota. Kritiku također upućuje kazalištu, koje proziva ispraznim, i tiskarstvu jer, između ostalog, objavljuje retke i njegovih neistomišljenika. Francusko će prosvjetiteljstvo stoga biti važna odrednica programatskog sadržaja njegovih satira, o čemu će biti više riječi u predstojećem potpoglavlju (Vratović 1970: 775).

U ovome dobu intenzivnih političko-gospodarskih prevrata, između jenjavajućeg baroka i nadolazećeg romantičarskog narodnog preporoda, uzdiže se duh klasicizma. U okviru ovih prilika javlja se procvat latinske učenosti, što je rezultiralo osnivanjem nekoliko znanstvenih društava – sam Rastić bio je član rimske akademije *Degli Arcadi* te *Società patriotica* Miha Sorkočevića. Spomenute akademije podudaraju se s Rastićevim pristupom književnosti i političkom angažiranošću. Rimska akademija *Degli Arcadi* osnovana je 1690., a glavni joj je cilj bio povratiti klasičnu jednostavnost u književnosti koju je izopačio raspojasani barokni secentizam²³ (Deanović 1933: 3). Zalažući se za klasični stil, Akademija je utjecala na brojne književnike po Europi, pa tako i na dubrovačke. „Arkadsko“ ugledanje na klasične uzore ostavilo je snažan dojam na dubrovačke latiniste koji su i sami bili članovi akademije; Ruder

²¹ Francuski general Marmont ukinuo je nezavisnost Dubrovačke Republike i aristokratsku vlast 31. siječnja 1808. godine.

²² Novi sustav društvenih vrijednosti podrazumijevao je opće pravo glasa, pravo na školovanje, ukidanje feudalnih odnosa i ukidanje privilegiranih staleža.

²³ Secentizam, kao podvrsta marinizma, pjesnički je stil karakterističan za talijanski barok, koji obilježavaju prenaplašena pjesnička sredstva. Dostupno na: „secentismo“, *Proleksis enciklopedija*, <http://proleksis.lzmk.hr/45268/> (zadnji pristup: 01.06.2019.)

Bošković,²⁴ Benedikt Stay, Rajmund Kunić, Brno Zamanja, Marko Faustin Galjuf,²⁵ a među njima i Džono Rastić, koji se s radom akademije vjerojatno upoznao dok je s ujacima boravio u Italiji. Maixner (1952: 58) prenosi kako je član Rimske akademije bio i Miho Sorkočević,²⁶ koji, u želji da oko sebe okupi drage i učene prijatelje, u vlastitom domu osniva Patriotsko društvo (*Società patriotica*) 1793. godine. Iako se Sorkočević deklarirao kao „frankofil“, njegovo odobravanje ideja reformi Francuske revolucije se uglavnom očitovalo kroz prizmu književnih i filozofskih nazora, a ne političkih, gospodarskih i vjerskih, što je pogodovalo Rastiću, zagriženom protivniku francuskog svjetonazora. Sa Sorkočevićem ga je, napominje Janeković Römer (2013: 210), povezivao „elitistički stav prema književnosti i republikanske ideje zaodjenute u klasicističko ruho“. Članovi su se sastajali jednom tjedno kako bi izmjenjivali svoje prozne i uratke u stihu, no osim književne i znanstvene interesne sfere akademiji su namijenili i društveno-političku ulogu, a sve u cilju pokretanja dubrovačke tromosti i poboljšanja gospodarstva (Seferović 2015: 317). Kao članovi svojim su djelovanjem pridonijeli Tomo Bassegli,²⁷ Albert Fortis,²⁸ Franjo Marija Appendini, Vlaho i Luka Stulli,²⁹ Đuro Ferić, i dr., a upravo je Rastić na jednom od sastanaka pročitao govor o rodoljublju na talijanskom jeziku „*Discorso sul patriotismo*“ (Šrepel 1893: 102). Vijek Sorkočevićeve akademije nije potrajao dugo,³⁰ no moglo bi se pretpostaviti da je Rastić ondje kvalitetno utrošio svoj trud i vrijeme – što zbog želje za obnovom dubrovačke klasicističke tradicije, a što zbog poštovanja prema dragom prijatelju i osnivaču ovoga društva, Mihi Sorkočeviću, kojemu je posvetio značajan broj stihova u svojim odama (o čemu detaljnije u sljedećem poglavlju).

²⁴ Ruđer Bošković (1711. – 1787.) je bio dubrovački matematičar, astronom, fizičar, književnik i filozof, često nazivan „hrvatskim Leibnizom“ (HE).

²⁵ Marko Faustin Galjuf (1765. – 1834.) je bio jedan od posljednjih istaknutijih dubrovačkih latinističkih pjesnika, a istaknuo se spjevom *Navis Ragusina*, 1819. (HE).

²⁶ Miho Sorkočević (1739. – 1796.) je bio dubrovački pisac, prevoditelj i diplomat. Mjesec dana je obavljao funkciju kneza Dubrovačke Republike, no politička uloga mu nije bila prvi izbor; naime, više se zanimao za književnost i znanost. Osim što je dubrovačkom društvu bio značajan kao osnivač akademije *Società patriotica*, bavio se prevodenjem, pisao je prigodne pjesme i sonete te znanstvena djela na latinskom, talijanskom i hrvatskom jeziku (Maixner 1952: 57-60). Prema predlošku Jeana de Palaprata i Davida Augustina de Brueysa preradio je srednjovjekovnu francusku farsu „Meštar Pierre Pathelin“ (*Maistre Pierre Pathelin*), koju je nazvao „Proto Miho Gružanin, Pokrinokat“. Također, poznavao je i prijateljeval s mnogim ondašnjim uglednicima među kojima su i Albert Fortis i Julije Bajamonti (usp. „Miho Sorkočević“, *Hrvatska enciklopedija*: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=57213>; zadnji pristup: 31.08.2019.).

²⁷ Tomo Bassegli (Tomo Basiljević, 1756. – 1806.) je bio dubrovački prosvjetiteljski pisac, učenik Đura Ferića te nećak Miha Sorkočevića, koji se iskazao kao pisac društvenih rasprava s posebnim naglaskom na nedovršeni plan reforme dubrovačkog političkog sustava (HE).

²⁸ Albert Fortis (1741. – 1803.) je bio talijanski pisac i prirodoslovac te prijatelj Miha Sorkočevića (HE).

²⁹ Vlaho Stulli (1768. – 1843.) je bio dubrovački pjesnik i komediograf, a njegov brat Luka Stulli (1772. – 1828.) dubrovački liječnik i književnik te član rimske akademije *Degli Arcadi* (HE).

³⁰ Vuković navodi da uzrok ukidanja akademije vjerojatno leži u društveno-političkoj ulozi koju je Sorkočević ondje provodio amaterski, budući da je veću pažnju posvećivao književnosti, a akademiju je doživljavao više kao razonodu, nego profesionalnu struku (Vuković 2012: 44).

Latinski jezik je u Hrvatskoj bio službeni jezik sve do 1847. godine, najdulje u Europi, a književnost na latinskom jeziku je u Dubrovniku u 18. stoljeću zasigurno bila plodnija od narodne. Jedan od uzroka, uz tad već prisutni klasicistički duh, svakako je činjenica da su većina književnika i znanstvenika, koji su u to doba djelovali, odgojeni i školovani pod isusovačkom naobrazbom, čije je središte obrazovanja bio *Collegium Ragusinum*. Klasicizam je stoga iznjedrio mnoga djela na latinskom, hrvatskom i talijanskom jeziku, koja putem estetskih načela prizivaju duh antike, a osim pjesništva uvelike je zastupljena i prevodilačka djelatnost. Osim već spomenutih Rastićevih prijevoda antičkih klasika, i drugi su se njegovi sugrađani okušali u istome, a kao najznačajniji hrvatski prevodioci 18. stoljeća ističu se Rajmund Kunić, koji se proslavio latinskim prijevodom Homerove *Ilijade*,³¹ te Brno Zamanja prevevši Homerovu *Odiseju*.³² Pristup prevođenju toga doba u doktorskoj disertaciji „Tipovi Homerskih formula u Kunićevu latinskom prijevodu *Ilijade*“ detaljnije opisuje Šoštarić (2015: 55), navodeći glavna načela klasicističke estetike (prema: Kaminski 2007: 58):

1. oponašanje je osnova umjetničkog stvaralaštva,
2. umjetnik mora biti vođen pravilima,
3. genij treba upregnuti u jaram umjetnosti,
4. u svim aspektima djela treba posvetiti posebnu pozornost prikladnom i doličnom,
5. umjetnost mora biti poučna, a ne samo zabavna.

Drugim riječima, nasljedovanje antičkih uzora podrazumijevalo je stvaralačko natjecanje s istima, što se smatralo postupkom ravnopravnim stvaranju originalnih književnih djela (Šoštarić 2015: 64). Nadalje, klasicisti racionalno pristupaju književnosti, umanjujući važnost mašte, strasti i osjećaja. Gore spomenuta pravila kojima su se pritom ovi književnici vodili „impliciraju težnju za kredibilitetom i dostojanstvom, uzvišen ton te poštivanje postupaka, elemenata i metra u kojemu je određena književna vrsta pisana, u namjeri da se stilskim tehnikama i umijećem dočara pjesnička vještina“ (Kaminski 2007: 59). Budući da se velika pozornost pri prevođenju antičkih velikana posvećivala doličnom, prevodilačka praksa toga doba blagonaklono je gledala na zadiranje u tekst i eventualne „popravke“ izvornika (Šoštarić 2015: 70). U skladu s navedenim, prevoditelji su prilagođavali epitete ukusu svojega vremena i podneblja, a nerijetko su u svojim prijevodima korigirali broj stihova jer im cilj nije bio pratiti broj riječi, nego smisao i stil izvornika (Šoštarić 2015: 67). Na koncu, svrhu

³¹ *Homeri Ilias Latinis versibus expressa* (1776.).

³² *Homeri Odyssea Latinis versibus expressa* (1777.).

klasicističke književnosti su promatrali kroz sintezu korisnog s lijepim, prema Horacijevu načelu *docere et delectare*. U kolikoj se pak mjeri Rastić pri prevođenju vodio spomenutim načelima, ostaje saznati u predstojećem poglavlju.

2.2. *Carmina*

Kako 18. stoljeće u hrvatskoj književnosti ne karakterizira određena stilistika, u djelima se prepoznaje utjecaj baroka, klasicizma, a u drugoj polovici 18. stoljeća, jasno, i utjecaj prosvjetiteljstva (Bogišić 1996: 16). Nerijetko se u djelima prepliću obilježja sva tri razdoblja, a kod Rastića je pak u najvećoj mjeri zastupljen duh klasicizma – ponajviše zbog ljubavi prema antičkoj književnosti. U spomenutom razdoblju stihovi su cjenjeniji od proze, čemu svjedoči i Rastićeva zbirka pjesama, punim naslovom *Junii Antonii comitis de Restiis patricii Ragusini Carmina*. Nju je 1816. godine izdao Franjo Marija Appendini na inicijativu Rastićeve udovice Marije Zamanje, koja nije željela da sav trud njezina supruga ostane zaboravljen u ladicama. Marija, naime, u pismu pod naslovom *Clarissimo viro Antonio L.F. Com. de Sorgo patricio Ragusino Maria ex Baronibus de Zamagna comitissa de Restiis*, koje je Appendini umetnuo u svoju zbirku kao predgovor, spominje kako zbirku posvećuje Antunu Sorkočeviću, kojega predstavlja kao najboljeg Rastićevog prijatelja, te otkriva zanimljivu činjenicu – Gaj Cilnija Mecenat, kojemu se Rastić obraća u satirama, u stvari je Sorkočević.³³ Nakon predgovora Appendini je, da bi prikazao pjesnikov život i rad, napisao uvod u obliku biografije pod naslovom: *De vita et scriptis Junii Ant. F. Com. de Restiis patricii Ragusini Commentariolum Francisci Mariae Appendini e scholis piis*, a u zbirku su također uvršteni i epigrami Zamanje, Pucića³⁴ i Urbana Appendinija³⁵ te Ferićev faleucij, posvećeni Rastiću nakon smrti, koji tvore zasebnu cjelinu pod nazivom *In obitu Jun. Ant. F. Comitissae de Restiis patricii Ragusini amicorum carmina*.

Nameće se pitanje zašto se Rastić nije sam odlučio sabrati i objaviti zbirku. Možda je to bilo zbog straha od kritike ili zbog straha od zamjeranja svojih sugrađana ako im štogod pročitano ne bude po volji. Kao što je već spomenuto, veći dio zbirke je pisao mlad, stoga je moguće da određene stihove nije želio objaviti jer ih nije smatrao dobrima. S druge strane,

³³ Antun Sorkočević nije bio Rastićev mecena, već njegov najbolji prijatelj. Rastić ga u svojim satirama oslovljava imenom Gaja Cilnija Mecenata po uzoru na Horacija.

³⁴ Niko Lujo Pucić (1783. – 1857.) je bio dubrovački pjesnik, vlastelin i učenik Franje Marije i Urbana Appendinija (HE).

³⁵ Urban Appendini (1777. – 1834.) je bio talijanski i hrvatski književnik i pedagog, brat Franje Marije Appendinija (HE).

možda se pribojavao da neće biti interesa za njegove pjesme pisane na latinskom zbog jačanja narodnog jezika, ili je pak bio mišljenja da nisu svi dostojni čitanja njegovih stihova. Ovo potonje bi, doduše, bilo u suprotnosti samom Rastiću, ako u obzir uzmemo riječi koje spominje Šrepel:

Resti je držao, da bi latinska književnost mogla najlakše spajati inteligenciju sviju naroda u duševnu zajednicu. (Šrepel 1893: 114).

O tome se pak, zbog manjka činjeničnih informacija, može samo nagađati.

Appendini je zbirku razgranao na četiri dijela ovim redom: 1. *Junii de Restiis Satyrarum liber*, 2. *Elegiarum liber*, 3. *Epistolarum liber*, 4. *Carmina varia*. Kako se u ovom radu za glavnu temu obrađuje posljednji dio zbirke, *Carmina varia*, ostatak korpusa će se, radi predodžbe o Rastićevoj pjesničkoj veličini, opisati u kratkim crtama.

Rastić je gajio, kako se već ranije ustvrdilo, veliku ljubav prema tradiciji vidljivoj ponajviše u kompoziciji, izboru jezika i refleksijama na klasične pisce, koji su u velikoj mjeri utjecali na Rastićev smjer pisanja. Po raznovrsnosti metra, bogatstvu tema te dubini značenja nesumnjivo je stasao u jednoga od najindividualnijih književnika svog vremena, no zbog didaktičko-etičke note te ironične tematike, Vratović ga s pravom oslovljava kao „najizrazitijeg i najpotpunijeg horacijevca u hrvatskoj latinističkoj književnosti“ (1970: 775). Horacije se kao Rastićev uzor očituje u većini njegove zbirke, a ponajviše prevladava u tematici satira, koje su vrhunac njegove zrelije umjetničke dobi, zbog čega se, između ostalog, smatraju njezinim najboljim dijelom. Appendini ih je sabrao na početku zbirke pod nazivom *Junii de Restiis Satyrarum liber*, a cjelina broji 25 satira. Već u prvoj satiri³⁶ Rastić ističe kako će se obrušiti na *vitia aetatis* („poroke svog doba“). Pritom najčešće kritizira mane dubrovačke sredine u koju su nahrupili strani običaji i intrigantne ideje Francuske revolucije. Cilj mu je *Risu arguto compesce(re) superbam stultitiam* – glupost izvrnuti ruglu, a u četvrtoj satiri *Peregrinantes* smijehu je komičnim stihovima podvrgnuo „fíćfírića“ koji je, pri povratku iz Pariza, poput spužve upio sve djetinje običaje „komedijskog naroda“.³⁷ Treća je satira, *Anglomini-Gallomani*,³⁸ prema Šrepelu (1893: 121), jedna od najboljih. U njoj Rastić ismijava isprazno političarenje svojih sugrađana u jednoj od dubrovačkih kavana. U svojim je kritičkim strelicama Rastić ponekad bio sklon pretjerivanju, no, da nije ostalo samo na kritiziranju, potvrđuju satire

³⁶ Satyra I. *Ad C. Cilnium Maecenatem proemium*.

³⁷ Rastićev pogrdni naziv za Francuze je *natio comoeda*.

³⁸ *Anglomini* – simpatizeri Engleza; *Galomani* – simpatizeri Francuza.

Apologia – u kojoj, na vrlo sličan način kao i Horacije, brani svoju satiru; *Agricola* – u kojoj opisuje idilu svoga ladanjskog života. Ostatak satira također pridonosi mišljenju mnogih kako su upravo one najbolji dokaz Rastićeve pjesničkog umijeća.

Ostatak opusa se nikako ne bi trebao zanemariti jer ne samo da otkriva koliko je Rastić bio vješt u ostatku lirskog izričaja, nego je bitan i radi upoznavanja drugih aspekata pjesnikovog karaktera te okoline u kojoj je boravio. U drugi po redu dio zbirke, *Elegiarum liber*, Appendini je uvrstio devet elegija. U njima je Rastić, za razliku od satira, pokazao i svoju osjećajnu, brižnu stranu. Petu elegiju posvećuje velikom pjesniku Rajmundu Kuniću, povodom njegove smrti,³⁹ dok u osmoj i devetoj slavi jednostavnu i stidljivu ljubav. U šestoj se pak elegiji žali zbog nadolazeće starosti,⁴⁰ dok se u prvoj ističu opisi ljepote prirode dubrovačkih Elafita te krasni običaji otočana koji ih nastanjuju.⁴¹ Pritom želi u svome prijatelju kojemu je elegija i posvećena, Mihi Sorkočeviću, pobuditi osjećaj nostalgije, ne bi li se vratio iz Rima u Dubrovnik. U ovom dijelu zbirke je izvjesno da od klasičnih pjesnika nije samo Horacije uzor Rastiću. Stilistika elegija svjedoči da se uvelike ugledao i na pjesnike Tibula, Katula, Ovidija i Propercija. Treći dio zbirke, naslovljen *Epistolarum liber*, sadrži pet poslanica – po kompoziciji najslabijih satirama, ali, zaključuje Šrepel (1893: 148), od njih svakako pozitivnijih.⁴² Prve dvije, namijenjene Feriću i Appendiniju, literarne su tematike. U prvoj poslanici Rastić iznosi svoje mišljenje o didaktičnoj poeziji, hvaleći pritom basnu (kojom se Ferić bavio) kao književni žanr, dok u drugoj govori o Appendinijevom literarnom nastojanju. Ostale se bave pitanjem braka, prijateljstva te gospodarskih poslova koji su neophodni za lagodan život na imanju, stoga napominje prijateljima da zbog gospodarenja svojom zemljom ne stigne pisati pjesme.

Posljednji dio zbirke, pod imenom *Carmina varia*, koji je ujedno i centralni dio ovoga rada, sadrži četiri ode, jednu hendekasilabnu pjesmu te devet epigrama. Kao i poslanice i elegije, i *Carmina varia* se smatraju ranijim Rastićevim radom. Dosad se ovome dijelu zbirke nije posvećivala veća pozornost, no što ovaj dio zbirke skriva, o čemu i na koji način je Rastić pisao, koji je bio cilj te tko su mu pritom bili uzori, pokušat će se otkriti u sljedećem poglavlju.

³⁹ Elegia V. *In funere Raymundi Cunichii poetae maximi.*

⁴⁰ Elegia VI. *Querela senectutis.*

⁴¹ Elegia I. *Ad virum clarissimum Michaellem de Sargo.*

⁴² Rastićeve poslanice se smatraju „pozitivnijima“ jer za razliku od satira ne obiluju ironijom i cinizmom, nego „direktno otkrivaju pjesnikovu filozofiju“ (Šrepel 1893: 148).

3. Antički utjecaji u *Carmina varia*

Poput Horacija, niti Rastić nije pjesnik koji je čitavog života slijedio jednu muzu. Naime, u etapama je radio na nekoliko književnih vrsta, a svaka je od njih, kako to biva još od antike, iziskivala određeni metrički oblik, ovisno o sadržaju koji se u stihu iznosi. Tako je satire i poslanice pisao u heksametru, elegije u elegijskom distihu, a posljednji dio zbirke – pjesme, kako se naslućuje iz samog naslova, u nekoliko različitih metara, odnosno pjesničkih vrsta. Appendini ih je posložio redom prema metričkom obliku, stoga će se ta podjela slijediti i u ovome radu: *Odae*, *Hendecasyllabus*, *Epigrammata*. Osim žanrovsko-metričkog utjecaja, ustvrdit će se u kolikoj mjeri i na koji način su klasični pisci utjecali i na tematsko-sadržajni aspekt ovog dijela zbirke.

3.1. *Odae*

Oda (grč. *ὕδῃ*) je, u starogrčkom pjesništvu, lirska pjesma svjetovnog karaktera, razvijena iz korskih pjesama koje su se izvodile prilikom vjerskih obreda. Iskazuje uzvišenost, poštovanje, ljubav i naklonost prema veličanstvenoj pojavi u prirodi, čovječanstvu ili ljudskom društvu uopće, a slavila je značajne ličnosti, bogove, ratnike, ili kakve važne svečane događaje. U odama se uglavnom iskazuje jak osjećaj zanosa zbog radosti, pobjede, ali i tuge, žalosti ili nesreće. U početku se izvodila uz pratnju lire, no taj je običaj iščeznuo, budući da je, zbog izrazito melodičnog ritma, oda mogla postojati i kao samostalan književni oblik lirske pjesme.⁴³ Od klasičnih pjesnika koji su stvarali ode najpoznatiji predstavnici su grčki pjesnici Pindar,⁴⁴ Alkej i Sapfo te rimski pjesnik Horacije. Dok je Pindarova oda po obliku bila sastavljena od tri dijela: strofe, antistrofe⁴⁵ i epode,⁴⁶ Horacijeva je bila monostrofička.⁴⁷ Iako se razvijanjem ode zbog raznovrsnosti tema mijenjao njezin oblik, zadržao se uzvišen i dostojanstven karakter, no dobila se raznovrsna struktura strofe i stiha, koju slijedi i Rastić – prvu je odu ispjevao u sapfičkom metru, a zadnje tri u alkejskom.

⁴³ Usp. „oda“, *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44708>; zadnji pristup: 01.06.2019.)

⁴⁴ Pindar je bio grčki pjesnik koji je živio na prijelazu iz 6. na 5. st. pr. Kr. Njegova zbirka „Ode“ svečanog je tona, u čast pobjednika na raznim igrama, i podijeljena je na 4 skupine: Olimpijske, Pitijske, Nemejske i Istamske ode.

⁴⁵ Antistrofa je drugi dio pravilne ode u grčkoj poeziji, slijedi nakon strofe kojoj predstavlja paralelu, a za njom dolazi epoda.

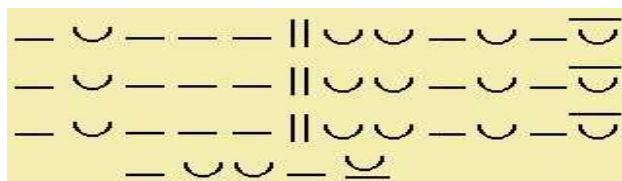
⁴⁶ Epoda je završni dio korske pjesme koji je spjevan drukčijim metrom od strofe i antistrofe koje mu prethode.

⁴⁷ Monostrofa je oda u kojoj su sve strofe jednake.

3.1.1. Sapfička strofa u zbirci

Kako je prva oda zapravo Rastićev prijevod Sapfine ode Afroditi s grčkog na latinski, logično je da se pri stvaranju svoje verzije poslužio upravo originalnim metrom slavne grčke pjesnikinje Sapfo. O „desetoj muzi“, kako joj se nerijetko laskalo, ne zna se mnogo, budući da se vjerodostojnost njezinih podataka umanjivala zbog legendi koje su o njoj kružile.⁴⁸ Rođena je u 7. st. pr. Kr. u mjestu Erez na otoku Lezbu, a kao svećenica je oko sebe okupila društvo djevojaka koje su se obrazovale u pjesništvu te na čijem je čelu njegovala kult muza, Afrodite i ljubavi, koja je temeljni motiv njezine poezije. Istančanim smislom za lijepo i slikovito te duboko osjećajnim jezikom kojim je vješto iznosila ljubavnu sreću, zanos, ali i patnju, nadahnula je i mnoge kasnije književnike, a u velikoj mjeri i Horacija koji se, prema riječima Šonje (2015: 13), pronašao u lezbičkoj formi i stilu starogrčke poezije. Budući da je Horacije htio na rimsko tlo prenijeti slavu eolskog ritma – ponajviše sapfičkoga i alkejskog – možda je Rastić, koji je na Horacija gledao kao na jednog od svojih najvećih književnih uzora, s njim dijelio isti naum, želeći na svome dubrovačkom tlu također popularizirati grčku liriku, u ovome slučaju znamenitu Sapfo.

Kako izgleda shema najpoznatijeg Sapfinog metričkog izraza prikazuje sljedeća slika:

Slika 2. Sapfička strofa⁴⁹

Sastoji se od tri (sapfička) jedanaesterca i jednog završnog peterca, odnosno adoneja. Drugim riječima, prva tri stiha se pronalaze u kombinaciji: dva troheja ili jedan trohej i spondej, jedan daktil, dva troheja ili spondeja; a četvrti stih u kombinaciji: jedan daktil i jedan trohej ili spondej.

⁴⁸ Zbog karaktera društva učenica koje je okupila pričalo se da je bludnica i lezbijka. Također, jedna legenda govori da je Sapfo bila u braku iz kojega je dobila kćerku Kleidu, dok druga spominje da je pod stare dane počinila samoubojstvo zbog neuzvraćene ljubavi ljepotana Faona (Škiljan 1998: 81).

⁴⁹ „Sapfička strofa“, *Gottwein* (<https://www.gottwein.de/metr/metr01.php#SapphischeStrophe>; zadnji pristup: 10.06.2019.)

Prije same metričke i sadržajne analize će se, radi lakše usporedbe stihova, uz Rastićev prijevod⁵⁰ priložiti i Sapfin grčki izvornik.⁵¹

1.	<i>Sapphus ode ad Venerem e Graeco versa</i>	
Ποικιλόθρον' ἄθάνατ' Ἀφροδίτα, παῖ Δίος δολόπλοκε, λίσσομαί σε, μή μ' ἄσαισι μηδ' ὀνίαισι δάμνα, πότνια θῦμον:	<i>Artifex fraudis, variisque Diva Sedibus gaudens, Jovis o colenda Maximi proles, tua posco supplex Numina, Sappho,</i>	
ἀλλὰ τύδ' ἔλθ', αἶ ποκα κατέρωτα τᾷς ἔμας αὖδως αἰοῖσα πῆλοι ἔκλυες, πάτρος δὲ δόμον λίποισα, χρῦσιον ἦλθες	<i>O Venus regina, animum inquietis Luctibus nostrum miserata solve, Nec sine ingenti domitam jacere, Alma, dolore.</i>	5
ἄρμ' ὑπασδεύξαισα. κάλοι δέ σ' ἄγον ὠκέες στρουθοί, περὶ γᾶς μελαίνας πύκνα διννήντες πτέρ' ἅπ' ὠράνῳθερος διὰ μέσσω.	<i>Nunc ades, si umquam mea vota promptis Tu recepisti auribus. O vocata saepe Nunc adsis, Dea, nunc: mea si Gratia et olim</i>	10
αἶψα δ' ἐξίκοντο: τὸ δ', ὃ μάκαιρα, μειδιάσαις ἄθανάτω προσώπω ἦρε', ὅττι δηῦτε πέπονθα κῶττι δηῦτε κάλημι,	<i>Aureis invecta rotis parentis Tecta liquisti, aut medio jugales Passeres umquam si agitasti, et olim Aethere, Diva</i>	15
κῶττ' ἔμω μάλιστα θέλω γενέσθαι μαινόλα θύμω: τίνα δηῦτε πείθω μαῖς ἄγην ἐς σὰν φιλότατα; τίς σ', ὃ Ψάπφ', ἀδικήει;	<i>Nostro adesses tunc etiam ut labori: Sed cita se illi rapuere penna; Tu tamen ridens me, Erycina, molli Ore, rogasti,</i>	20

⁵⁰ Preuzeto sa stranice CroALa: Rastić, Džono; *Carmina*, versio electronica (1816), ed. Neven Jovanović; <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:0.croala> (01.06.2019.)

⁵¹ Preuzeto sa stranice *The digital Sappho*: <http://digitalsappho.org/fragments/fr1/> (zadnji pristup: 01.06.2019.)

καὶ γὰρ αἱ φεύγει, ταχέως διώξει:
αἱ δὲ δῶρα μὴ δέκετ', ἀλλὰ δώσει:
αἱ δὲ μὴ φίλει, ταχέως φιλήσει
κωὺκ ἐθέλοισα.

*Quid male esset mi? prece quidve blanda
Te excitassem? Dic, miseranda, quali
Aestuas flamma? juvenisque tandem
Cujus amore*

ἔλθέ μοι καὶ νῦν, χαλεπᾶν δὲ λῦσον
ἐκ μεριμνᾶν, ὅσσα δέ μοι τελέσσαι
θῦμος ἰμάρρει, τέλεσον, σὺ δ' αὐτὰ
σύμμαχος ἔσσο.

*Ureris? Quis te, mea Sappho, laesit? 25
Quisquis at nunc te juvenum fugit, mox
Igne correptus graviore supplex
Ad tua genva*

*Accidet: nec dona feres, sed ipse
Te ambiet donis, inimicam et ille 30
Sentiet rursum, male qui modo te
Spernit amantem.*

*Ergo nunc adsis, Dea: nunc molestis
Solve me curis; animusque si quid
Optat, hoc tu, Diva, tuo secundes 35
Numine votum*

Rastićeve latinski prijevod Sapfine ode će se u ovome radu uspoređivati s izvornikom, koji je s grčkog na hrvatski preveo Dubravko Škiljan.⁵² Premda postoji prijevod Rastićeve ode na hrvatski jezik, autorica ovog rada će ponuditi svoj, doslovniji, budući da je spomenuti u nekim primjerima dosta slobodniji, odnosno ne prenosi vjerno Rastićeve epitete.⁵³

„Oda Afroditi“ je ujedno i jedina u cijelosti sačuvana pjesma iz Sapfina bogatog opusa. Naslov joj pak nije poznat, a u predlošku je simbolično numerirana fragmentarnim rednim brojem jedan, dok je Rastić svoj naslov prilagodio rimskom božanstvu, stoga je Afroditu iz

⁵² Vidi: Mujačić (ur.) 1998: 82.

⁵³ U Appendinijevu djelu „Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana“ (2016: 498-499) nudi se prijevod urednika Ante Šoljića u kojemu se određene fraze i stihovi dosta razlikuju od latinskog izvornika; ne koriste se pandani, nego se slijede grčki bogovi iz Sapfina izvornika (Afrodita, Zeus), epiteti su različiti (*colenda Venus* / besmrtna Afrodito, *molli ore* / na besmrtnome licu), dok neki stihovi odišu dosta slobodnijim prijevodom (*inimicam et ille sentiet rursum, male qui modo te spernit amantem* / iskupit htijuć se za nehaj, koji je prije glumiti htjela).

originalnih grčkih stihova zamijenio njezinim rimskim pandanom Venerom – *Sapphus ode ad Venerem e Graeco versa*. Sapfo je u svojoj odi naumila slaviti božicu ljubavi, a ujedno joj uputiti molitve kako bi je ova oslobodila ljubavnog jada i čemera u kojemu se nalazi. Postoje razne teorije o pozadini Sapfine nevolje; naime, oda započinje zazivima pjesnikinje besmrtnoj božici Afroditi koji su učestali kroz čitavu pjesmu, a tek se u petoj strofi otkriva sama božica, koja na Sapfina pitanja „Što opet trpim?“ (*ὅττι δηῦτε πέπονθα*), „Zašto te opet zovem?“ (*κῶττι δηῦτε κάλημι*) odgovara: „Koga da opet nagovorim da ti se vrati u zagrljaj?“ (*τίνα δηῦτε πείθω ἅψ σ' ἄγην ἐς φάν φιλότατα*). Trostrukim ponavljanjem priloga „opet“ (*δηῦτε*) postaje jasno da se Sapfo i prije nalazila u ljubavnim tegobama, stoga očekuje ponovnu intervenciju drage joj Afrodite (Stanley 1976: 306). Nadalje, božica se nad žalosnom Sapfo sažalila i kroz osmijeh joj se obratila u pomoć empatično je priupitavši: „Tko te, o Sapfo, ljuti?“ (*τίς σ', ὦ Ψάφω, ἀδικήει*), čime se daje do znanja da je pjesnikinja ona koja pati, ona koja je izvukla deblji kraj u ljubavnoj bitci. Žali li Sapfo zbog neuzvraćene ljubavi ili pak zbog učenika/učenice⁵⁴ koja se odmetnula iz njezina društva,⁵⁵ puke su pretpostavke, no konstantnim naglašavanjem svojega jada i gnjeva nastoji uvjeriti božicu da je niti ovaj put ne ostavi na cjedilu. Stanley iznosi teoriju da je Sapfino učestalo lamentiranje ujedno pokazatelj njezina vedra humora te da je ironija u Afroditinu govoru zapravo „efekt humornog gundanja“ (Stanley 1976: 315). Drugim riječima, Sapfo dramatizira poradi svoje zaljubljive prirode, dok u božičinom govoru otkriva samokritičnost stečenu prijašnjim ljubavnim iskustvima, iz čega bi se moglo razabrati da je Afrodita iz ovih stihova možda Sapfin *alter ego*, koji spremno izlazi na kraj s iznenadnim nagonima njezine duše (Stanley 1976: 320). Naime, iako se iz Afroditina govora razaznaje na koji način joj božica može izaći u susret, ipak se ne donosi konačan rasplet događaja. Sapfo, doduše, ne posustaje, nego se u potpunosti oslanja na svoje emocije te je spremna i na potencijalne suze ukoliko joj molbe ne budu uslišene. U posljednjoj strofi, stoga, konačno poziva božicu da joj bude saveznik u ljubavnim dvobojima.

Metrički, Rastić vjerno prati izmjenu stopa u kojima ne odstupa od pravila naglašavanja, pazeći pritom na dužinu, odnosno kraćinu sloga. Ritam mu je ustaljen, budući da poštuje jednak broj slogova u svakom stihu, ali i cezuru, koja se u sapfičkoj strofi javlja nakon petog sloga. Iako su Rastićeve strofe vrlo korektne, u trećoj se strofi očituje nepravilnost; naime, u desetom stihu nije došlo do prebacivanja zadnje riječi u sljedeći, što je rezultiralo viškom slogova u

⁵⁴ Zbog oštećenog teksta na tom mjestu u izvorniku nepouzđano je odrediti pati li Sapfo za učenikom ili učenicom, no budući da je *ἐθέλοισα* (u stihu 24) ženskog roda, lakše je pretpostaviti da se radilo o učenici.

⁵⁵ *Rivier (...) proposes that the ode is a plea for Aphrodite's aid in returning to Sappho's circle a girl who has broken her vow of sodality by joining a rival association.* (Stanley 1976: 307).

desetom stihu, a manjkom u jedanaestom: *Tu recepisti auribus. O vocata saepe / Nunc adsis, Dea, nunc: mea si* / što se, doduše, može protumačiti i kao greška prepisivača.

Rastićev prijevod dakako, u duhu klasicističkog njegovanja imitacije antičkih književnika, vjerno prati tematiku i formu Sapfina originala, gdje se kroz cijelu pjesmu očituje slatko-gorki osjećaj ljubavi. „Rastićeva“ Sapfo također odmah na početku pjesme zaziva lukavu božicu Veneru (*artifex fraudis, o Venus regina*), štovanu kćer najvećeg Jupitera (*Jovis o colenda maximi proles*), kako bi je, brižna, razriješila nemirnog jada (*animum inquietis luctibus nostrum miserata solve*); a sama je Sapfo učinila isto zazvavši besmrtnu Afroditu, dijete Zeusovo (*ἄθανάτ' Ἀφροδίτα, παῖ Δίος*). I dok je u grčkom izvorniku tek u petoj strofi, iz Afroditina izravnog obraćanja pjesnikinji, vidljivo da je subjekt ode upravo sama Sapfo, Rastić je to učinio očiglednim odmah u prvoj strofi (*tua posco supplex numina, Sappho*). Poštivajući obilježje ode, Rastić upućuje brojne epitete Veneri, božici ljubavi i ljepote, simbolu onoga za čime grčka pjesnikinja najviše žudi (*O Venus regina, Diva, Dea, Erycina*⁵⁶), te time naglašava ulogu božanstva koje je uvelike utjecalo na Sapfin lirski izričaj. Ipak, nazive za Afroditu Rastić nadopunjuje, pa tako Veneru kroz cijelu odu naziva božicom (*Diva/Dea*), apozicijom koja se kod Sapfo uopće ne pronalazi. Između ostalog, epiteti kojima je Sapfo laskala Afroditi (*ἄθανάτ', δολόπλοκε*) kao da imaju namjeru istaknuti božičinu nadljudsku moć, dok Rastićeva Venera (*colenda, miserata, saepe vocata*) također odiše uzvišenim i elegantnim, ali ponešto blažim i ljudima bližim tonom. Razlog se možda krije u već spomenutoj činjenici da Rastić živi i djeluje u okviru kršćanske aristokracije, stoga svoje, moguće nepristrano, viđenje božice prilagođava duhu svojega vremena, u želji da više istakne milostivu, a ne omnipotentnu stranu bogova.

Nadalje Rastić, po uzoru na Sapfo, raznovrsnim atributima opisuje jednu od živopisnijih scena u kojoj se iščekuje dolazak Venere, što najbolje prikazuju stihovi 9-17. Ponešto slobodniji prijevod bi glasio ovako:

„Dođi sada, ako si ikada moje molitve pripravnim ušima čula. O često zazivana božice, dođi sada, ako si ikada poradi mene vozeći se zlatnim kolima napustila očev dom, i pokrenula upregnute vrapce⁵⁷ po sredini neba, da bi, božice, i tada pripomogla mojoj mucu.“⁵⁸

⁵⁶ Epitet Venere koja ima svetište na planini Erik na Siciliji.

⁵⁷ Vrabac je ujedno i jedan od Afroditinih simbola.

⁵⁸ Pod pretpostavkom da se na internetskoj stranici *CroALa* radi o pogrešci u tekstu (*jugale* umjesto *jugales*), autorica ovog rada će u prijevodu navedene ode pratiti stihove iz originalne Appendinijeve zbirke koja je, na 247. stranici, dostupna na:

Ponavljajući tri puta prilog „sada“ (*nunc ades... nunc adsis, Dea, nunc*), Rastić naglašava molitvu upućenu Veneri te također oponaša figuru ponavljanja riječi „opet“ (*δηῦτε*) iz grčkog originala. Božica je naposljetku osluhнула Sapfine jade, te joj se sama obraća u stihovima 22-25:

„Reci, bijednice, kakvim žarom plamtiš? Ljubavlju za kojom/kojim mladim tako goriš? Tko te, moja Sapfo, povrijedio?“

Venera je (kao i Afrodita u grčkom originalu u stihovima 21-24) ipak želi podsjetiti kako je ljubav moćna sila u kojoj kotač sreće nikad ne miruje te da bi se ovoga puta mogao okrenuti u njezinu korist, nauštrb onoga koji je zanemaruje.

26-32: „Ako te sada tkogod od mladih izbjegava, uskoro će, obuzet strasnom vatrom, ponizan pasti pred tvoja koljena. I nećeš darove nositi, nego će te sam njima okružiti, i opet će za tobom, iako ćeš mu biti neprijateljica, čeznuti onaj tko te nedavno ružno prezreo dok si ga voljela.“

Iako se u Rastićevim stihovima neki izrazi mogu prepoznati kao precizni, primjerice:

- τίς σ', ὦ Ψάπφ', ἀδικήει; (19-20)

Quis te, mea Sappho, laesit? (25);

- χαλέπαν δὲ λῶσον ἐκ μερίμναν (25-26)

molestis solve me curis (33-34),

većina prijevoda je ipak približna, nerijetko i slobodna. U parafrazama, naravno, zadržava temu i smisao, ali se služi drukčijim vokabularom i vlastitim inovacijama. Ako mu je cilj bio ponuditi čitatelju nešto više od samoga „ropskog“ prevođenja Sapfo, kao klasicističkom estetičaru isto mu je i dopušteno. Detektirani primjeri parafraziranih sintagmi su:

- μή μ' ἄσαισι μήτ' ὀνίαισι δάμνα, πότνια, θῶμον (3-4)

o Venus regina, animum inquietis luctibus nostrum miserata solve (5-6)

(nemoj meni jadom, gospođo, niti bolom moriti srce / o kraljice Venero, brižna odriješi moje srce od nemirna jada)

- τίνα δηῦτε πείθω ἄψ σ' ἄγην ἐς φῶν φιλότατα; (18-19)

prece quidve blanda te excitassem? (21-22)

(koga da opet nagovorim da ti se vrati u zagrljaj / koga da na te pobudim laskavom molbom)

- αἰ δὲ μὴ φίλει, ταχέως φιλήσει κούκ ἐθέλοισα (23-24)

inimicam et ille⁵⁹ sentiet rursum, male qui modo te spernit amantem (30-32)

(ako te ne voli, ubrzo će te i bez volje ljubiti / i opet će za tobom, iako ćeš mu biti neprijateljica, čeznuti onaj tko te nedavno ružno prezreo dok si ga voljela)

- σὺ δ' αὖτα σύμμαχος ἔσσο (27-28)

tuo secundes numine votum (35-36)

(ti sama mi budi saveznik / svojom milošću želju ispuni)

Nadalje, Rastićevo slobodnije prevođenje rezultiralo je također i ponešto živopisnijim slikama od izvornika:

Sapfo	Rastić
ποικιλόθρον'	<i>variisque sedibus gaudens</i>
δολόπλοκε	<i>artifex fraudis</i>
λίσσομαί σε	<i>tua posco supplex numina</i>
πήλοι ἔκλυες	<i>promptis recepisti auribus</i>
κάλοι ὠκέες στροῦθοι	<i>cita se illi rapuere penna</i>
δώσει	<i>ambiet donis</i>
διώξει	<i>ad tua genua accidet</i>

Tablica 1. Prikaz usporedbi Sapfinih i Rastićevih izraza

Prvi je primjer Rastić vjerojatno opisao „bogatije“ jer nije mogao naći doslovan prijevodni ekvivalent, dok u ostalima pokazuje inovativnost proširujući ih dodatnim izrazima; možda u namjeri postizanja poetičnijeg tona, ili pak iz želje za prikazom dobrog poznavanja latinskog (i grčkog) jezika i umijeća parafraziranja.

⁵⁹ Dok se u grčkoj verziji jasno vidi da je Sapfo patila za nekime ženskog roda (v. bilj. 54.), latinska verzija jasno pokazuje muškarca (*ille*).

Iako Rastićevih epiteta i slikovitih sintagmi generalno ima više, neke je ispustio; tako Sapfini „krasni i brzi vrapci“ mašu krilima „nad crnom zemljom“ (κάλοι... ὅκεες στροῦθοι περὶ γᾶς μελαίνας) koja pak kod Rastića potpuno izostaje (*aut medio jugales passerres...*). Međutim, Rastić se ipak osvrće na brzinu vrabaca i njihova krila tri stiha kasnije, kad spominje kako su hitro odlepršali (*sed cita se illi rapuere penna*). Unatoč navedenim minornim ispuštanjima epiteta, Rastićeva oda je i dalje po broju stihova izdašnija – točnije, dojam je osnažio dvjema strofama više. Uz već navedene inovacije, Rastićeve dodatke koji nisu parafraze nego njegov vlastiti doprinos, koji se kod Sapfo ne pronalazi, prikazuju sljedeći stihovi:

- *Nec sine ingenti domitam jacere, alma, dolore* (7-8)
- *O vocata saepe nunc adsis, Dea, nunc* (10-11)
- *Nostro adesses tunc etiam ut labori* (17)
- *Dic, miseranda, quali aestuas flamma? juvenisque tandem cujus amore ureris?* (22-25)

Prva tri primjera su Sapfine riječi pomoću kojih Rastić pojačava njezine peticije božici Veneri, dok je zadnji primjer očitovanje same božice koja joj naglašenim pitanjima iznova uskače u pomoć.

Rastić je imitirao Sapfo oponašavši ljubav, ljepotu i emocije iz njezinih stihova, čime je prizvao duh antike stvorivši dostojnu parafrazu kao originalno djelo. Sapfo je također oponašao pišući svoje stihove u istoj književnoj vrsti i metru poput izvornika, vodeći se pritom pravilima koja uključuju uzvišen ton, stilske figure i brojne epitete. Kroz zanosne, ali i humorne tonove kojima je oda protkana u vidu opetovanih zaziva i jadanja, upravo su epiteti oni koji čine najveću razliku između dviju prezentiranih oda. Rastić ih, poštujući pravilo doličnosti, prilagođava ukusu svojega stila i vremena, pa tako odabranicu Sapfina srca zamjenjuje odabranikom; također, proširuje im broj ne prenoseći ih vjerno, nego slobodnije, čime je prikazao svoju verziju Sapfine zaljubljive prirode i božice koja bi joj u nevolji pomogla. Osim epitetima, svoju je odu također upotpunio živopisnijim sintagmama, opširnijim parafrazama te osobnim originalnim stihovima, čime se možda pokušao literarno natjecati s grčkom pjesnikinjom i ujedno odmaknuti od već spomenutog „ropskog“ prevođenja. Posljednja strofa donosi i posljednji vapaj za ozdravljenje povrijeđena Sapfina srca, gdje ostaje neizvjesno hoće li Venera iz vizije pjesnikinje uistinu razriješiti ljubavni zaplet. Kao takva, možda ostavlja prostora prikladnom poučku o ljubavi za koju se, unatoč patnji koju može prouzročiti, vrijedi boriti. Time bi, uz sve ostalo gore navedeno, Rastić većinski ispoštovao načela klasicističkog prevodilačkog duha kojemu je pripadao.

Kako je u mladosti bio sklon umjerenim lascivnim temama (Vratović 1970: 774), možda je upravo ovim prijevodom Rastić htio dočarati osjećaj divljenja prema motivu prirodne i iskrene ljubavi, iskazavši poštovanje prema vječnoj inspiraciji koju je pronašao u antičkoj muzi.

3.1.2. Alkejska strofa u zbirci

Najzastupljenija lirska vrsta u zbirci po broju stihova je svakako oda, a najčešći metar koji je za pisanje oda Rastić koristio jest alkejski. Začetnik mu je „majstor stiha i forme“ te, uz Sapfo i Anakreonta, jedan od predstavnika monodijske lirike, Alkej. Rođen je u 7. st. pr. Kr. u Mitileni na otoku Lezbu, poput svoje suvremenice Sapfo. Jedno drugome su posvetili stihove, a prema jednoj legendi se spominju i kao ljubavnici. Alkej je u svoje ode često uključivao društveno-politički život Mitilene, a kako izgleda shema metričkog izraza koji je po njemu dobio ime prikazuje sljedeća slika:

Slika 3. Alkejska strofa⁶⁰

Sastoji se od dva alkejska jedanaesterca, alkejskog deveterca i alkejskog deseterca s cezuruom u prva dva stiha koja se javlja nakon petog sloga. Kao i sapfičku, i alkejsku strofu je popularizirao Horacije, a traga je ostavila i u dubrovačkom književnom krugu gdje ju je, uz Rastića, često koristio i Đurđević.⁶¹ Nakon sapfičkog, Rastić piše tri ode različitih tema u alkejskom metru, a sve tri posvećuje svome prijatelju Mihi Sorkočeviću. Za razliku od prve ode ljubavne tematike u kojoj imitira Sapfo, zadnje tri su više prigodnog sadržaja, u kojima na vidjelo izlazi i didaktična nota kojom se Rastić često služio.

⁶⁰ „Alkejska strofa“, Gottwein (<https://www.gottwein.de/metr/metr01.php#Alcaicum>; zadnji pristup: 11.07.2019.)

⁶¹ Ignjat Đurđević (1675. – 1737.) je bio dubrovački barokni pjesnik i povjesničar. Pjesme su mu skupljene u zbircu *Poetici lusus varii*, a naziva ga se i posljednjim velikim pjesnikom staroga Dubrovnika (HE).

3.1.2.1. *Ad Michaelem Antonii de Sorgo patricium Ragusinum ode*

U nastavku ovog dijela zbirke Rastić, kao što je prethodno spomenuto, nastavlja stvarati prema uzoru grčkih velikana, preuzimajući formu alkejske strofe za svoje stihove. Kroz cijelu odu poštuje ritam i izmjenu stopa s cezuruom nakon petog sloga, premda šesti stih otkriva naočigled jedan slog viška (*functum duello? libera et Hesperidum / Arma, et triumphos, et minorem*); zapravo, -um u *Hesperidum* se elidira na kraju stiha pred *Arma* u sljedećem. Takva se pojava povezivanja stihova naziva sinafeja.⁶²

Iako se u odama nerijetko slavilo ratnike i njihova postignuća (Horacije, *Carmina*, I. 12; I. 37; III. 14), Rastić u ovoj odi čini upravo suprotno; uzvišenim tonom opisuje zašto ne želi pisati o ratnim zgodama. Uzrok ovakva Rastićeve razmišljanja možda leži u uzrečici „*inter arma silent Musae*“ čime podsjeća da ratno doba ne pogoduje umjetničkom radu.⁶³ Odu započinje sljedećim stihovima (1-8):

*Musis amicum quid juvat improbos
Ducum labores, inque homines grave, et
Innoxio foedum cruore
Imperium cecinisse regum?
Anglumque nuper non bene triplici
Functum duello? libera et Hesperidum
Arma, et triumphos, et minorem
Herculeis Carolum columnis?*⁶⁴

Rastić želi odgonetnuti zašto bi prijatelja muza veselilo opjevati nečasna djela vojskovođa te krvlju okaljanu vladavinu kraljeva, referirajući se pritom vjerojatno na tadašnje okupatore u svome rodnom gradu. Spominje također i nedavni (*nuper*) trostruki rat Britanaca opisujući ratne zgode koje se nisu dogodile tako davno. Ako se uzme u obzir da Rastić odu upućuje Sorkočeviću koji je živio do 1796. godine, logično je zaključiti da je oda nastala za Sorkočevićeva života, što bi suzilo obujam ratova koje je Ujedinjeno Kraljevstvo vodilo u 18. stoljeću. Rat na koji bi se pritom Rastić mogao referirati kao na nedavan jest rat Ujedinjenog

⁶² Usp. „sinafeja“, *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56075>; zadnji pristup: 26.08.2019.)

⁶³ Prema Ciceronovoj uzrečici „*silent enim leges inter arma*“ (*Pro T. Annio Milone oratio*, IV).

⁶⁴ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:1.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

Kraljevstva protiv Francuske, Španjolske i američkih kolonija koje su proglasile neovisnost. Sva tri rata završila su porazom Ujedinjenog Kraljevstva i mirovnim sporazumom u Versaillesu 1783. godine,⁶⁵ što bitno pomaže suziti vremenski okvir nastanka ove ode – nastala je između 1783. (poraz Britanaca) i 1796. (smrt Miha Sorkočevića) godine. Nadalje, budući da Hesperide⁶⁶ žive na zapadu, pod frazom *libera arma Hesperidum* pjesnik se možda referira na američki rat za nezavisnost, koji je jedan od gore navedenih ratova Ujedinjenog Kraljevstva. K tome, iako su Britanci na koncu u ratu sa Španjolskom bili poraženi, uspjeli su obraniti Gibraltar,⁶⁷ odnosno Heraklove stupove (*Herculeis columnis*), što bi mogao biti razlog zašto je Karlo⁶⁸ „umanjen“ (*minorem Carolum*). Međutim, postoji mogućnost da se u posljednjem stihu Rastić referira na Karla I., odnosno Karla V., cara Svetog Rimskog Carstva.⁶⁹ Razlog tomu se možda krije u činjenici da je Karlo, između ostalog, bio i španjolski kralj koji je prvi upotrijebio simbol Heraklovih stupova na španjolskom grbu.⁷⁰ Vjerojatnija opcija je ona prva, odnosno Karlo III., jer time ne skače kroz povijest, nego se drži jednog razdoblja i jedne ideje unutar jedne strofe; ako je to slučaj i ako je Rastić želio govoriti o suvremenom razdoblju, nastanak ode se dodatno ograničava. Naime, budući da je Karlo III. umro 1788. godine, a logično bi bilo da ga je Rastić spomenuo dok je bio živ, vrijeme nastanka ode bi se sada moglo smjestiti između 1783. i 1788. godine. U svakom slučaju, Rastić se čudi zašto bi prijatelja muza bilo briga za sve to; svoje stihove ne želi posvećivati ovakvim temama, što objašnjava u sljedećim retcima (9-12):

Horret cruenti Musa satellitem

Mavortis: horret seditionibus

Emancipata pectora, et quae

Ambitio moveat arma vecors.

⁶⁵ Usp. „Američki rat za neovisnost“, *Hrvatska enciklopedija*

(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=2219>; zadnji pristup: 26.08.2019.)

⁶⁶ Hesperide su nimfe noći i zalaska sunca, po jednoj verziji kćeri božice Noći, Nyx, i boga vječne tmine Ereba, po drugoj verziji kćeri titana Atlasa i Hespere. Budući da su živjele na krajnjem zapadu, nerijetko su za isti bile sinonim (Mitološki pojmovi u cijelom radu objašnjeni su prema: Zamarovský 2004.).

⁶⁷ Heraklovi stupovi su antički naziv za Gibraltarska vrata. Prema jednoj legendi nastala su kad je Heraklo izvršavao 12 zadataka te je raskinuo pećine koje su spajale Europu s Afrikom spojivši Sredozemno more s Atlantskim oceanom. S obje strane je postavio stupove koji su označavali kraj svijeta. Prema drugoj legendi isto je napravio na način da je probio planinu Atlas koja mu se našla na putu prema vrtu Hesperida.

⁶⁸ Karlo III. (1716. – 1788.), odnosno tadašnji vladar Španjolske (HE).

⁶⁹ Karlo V. (1500. – 1558.) iz dinastije Habsburg bio je car Svetog Rimskog Carstva te ujedno i španjolski kralj, poznat kao najmoćniji vladar prve polovice 16. stoljeća te vladar brojnih zemalja u Europi i širom svijeta (HE).

⁷⁰ Usp. „grb Španjolske“, *Wikipedija* (https://hr.wikipedia.org/wiki/Grb_%C5%A0panjolske; zadnji pristup: 24.07.2019.)

muza se plaši sljedbenika okrutnog Marsa, plaši se duša podložnih pobunama i one sulude taštine koja potiče na rat. Radi toga ne želi sudjelovati u veličanju ratnih zgoda i junaka, gdje je spomenuti bog glavni posrednik. Rastićevoj muzi se ne mile ratni prizori, nego joj je, kao predvodnici mira, lakše pjevati o vedrijim temama u kojima se veliča dobrota i poštenje (13-20):

Magis verendae si Themidos pius

Quis est alumnus, si quis adhuc boni

Non immemor, rectique vivit

Justitiae, Fideique cultor,

Oblivioni Pieris eximat.

Amat Lycurgi dicere Pieris

Laudes Amyclaei, senisque

Cecropii celebrare jura.

Ratnim prilikama i junacima Rastić suprotstavlja Temidu, grčku božicu pravde, konstatirajući da, ukoliko postoji bolji i pošteniji štovatelj Temide,⁷¹ muza bi ga izbavila iz zaborava. Time naglašava motiv čovjeka kao uzorne jedinke ističući veliku moć poezije koja ne dopušta da se zaboravi itko hvale dostojan. Slična misao se pronalazi u Horacijevom stihu *dignum laude virum Musa vetat mori*⁷² koji je možda Rastića inspirirao na isto (*oblivioni Pieris eximat*). Njegova muza pak ne želi opjevati ratnike, nego one koji održavaju mir, pri čemu se kao primjeri spominju Likurg,⁷³ spartanski zakonodavac te Kekrop,⁷⁴ atički heroj i veliki dobročinitelj. Rastić ih postavlja kao prikaz pravde kad u sljedećim stihovima opisuje dostojna čovjeka (21-24):

Quicumque habendi plura cupidinem

Evasit insons, juraque civibus

Servavit incorrupta, major

Invidia, precibusque judex;

⁷¹ Budući da je Miho Sorkočević mjesec dana obnašao funkciju kneza Dubrovačke Republike (v. bilj. 26.), možda se izrazom „štovatelj Temide“ referirao na istoga.

⁷² Hor. *carm.* IV. 8, 28.

⁷³ Likurg je bio spartanski zakonodavac poznat po brojnim reformama pomoću kojih je želio ustrojiti Spartu kao moćno vojničko društvo.

⁷⁴ Kekrop je bio prvi atički kralj te mitski osnivač Atene i kulta božice Atene, poznat kao veliki dobročinitelj.

Nevin je onaj koji je umakao od želje za bogatstvom i koji građanima provodi poštene zakone; takve, dakle, koji drže konce u državi i za vrijeme rata i mira, želi uzdignuti Rastićeve muze. Daje im prednost pred velikim antičkim junacima (29-32):

Illum ante Atridos, Hectoraque inclytum

Atque ante Achillem musa canet; pater

Atque ipse Phoebus, et decorae

Purpurea Charites juvena.

Za Rastića je veći junak poštenu zakonodavac, odnosno državnik, nego slavni ratnici Atrejevići⁷⁵ te Hektor i Ahilej. Takvoga će opjevati muza, ali i Feb⁷⁶ i dražesne Harite.⁷⁷ Ako je još k tome stihotvorac, uslijedit će i veća hvala (33-40):

Quod si venustis artibus elegans

Doctusque Grajae spiritum et Italiae

Novit Camenae, nunc timorem,

Nunc spem animis posuisse solers;

Illum nefastis coetibus, atque humo

Sublime raptum sidera collocet

Inter, et adscribat quietis

Juppiter ordinibus Deorum.

Ako je učen poznavao duh grčke i italske muze, vješt je dušama mogao pružiti čas strah, čas nadu. Takvoga neka Jupiter izbavi iz lošeg društva koje ga okružuje, podigne sa zemlje visoko među zvijezde te pribroji „bezbrižnim redovima bogova“. Ovime je Rastić želio istaknuti da je uzoran građanin, ukoliko je k tome i učen pjesnik, vrijedan hvale i dostojan izjednačiti se s božanskim zborom. Od spomenutih epiteta u prikazanoj odi uočava se poveznica sa Sorkočevićem kojemu su stihovi i upućeni. Osim što je bio knez Republike, odnosno „upravitelj Grada“ (kao Kekrop i Likurg) i „štovatelj Pravde“, te ugledan i poštovan diplomat, kako u Dubrovniku tako i šire, pisao je prigodne pjesme i bavio se prevođenjem (v. str. 9., bilj. 26).

⁷⁵ Rastić pritom misli na braću Atrejeviće, Agamemnona i Menelaja.

⁷⁶ Feb, odnosno Apolon, je, kao bog umjetnosti i glazbe, smatran vođom muza.

⁷⁷ Harite su grčke božice ljupkosti, ljepote, šarma i plodnosti. Rimski pandan im predstavljaju Gracije.

Stoga ne bi čudilo da je upravo njega Rastić smatrao dostojnim za sve gore navedeno. U pitanju u zadnjoj strofi upućenoj muzi spominje i samoga Sorkočevića (41-44):

Quam paene dixi Sorgoidem immemor

Silere, verax Musa? Modestiae

Parce o verecundae, silensque

Eximiam venerare mentem.

Zanima ga kako je istinoljubiva muza skoro rekla da je Sorkočević utihnuo, zaboravivši na njega. „Stišavanje“ Sorkočevića se možda odnosi na razdoblje u kojemu je, nedugo prije smrti, bolovao od reumatičnih tegoba koje su mu onemogućile stvarati umjetnost (Maixner 1959: 156). S druge strane, možda je utihnuo u književnom stvaralaštvu dok se kao knez Republike bavio politikom. U svakom slučaju, napominje joj da poštedi skromnost i da šutke štuje izvanredan um. Zadnja pak rečenica ostavlja više mogućnosti za interpretaciju; treba li poštovati um Sorkočevića kojemu je oda posvećena ili um osobe koja je odu i posvetila? Odnosno, postoji mogućnost da se u stihovima ove ode Rastić referira na samoga sebe. Naime, Rastić nije bio samo vješt i učen pjesnik, nego, kao što je već u uvodnom dijelu spomenuto, cijenjeni pravnik, senator te naposljetku, poput prijatelja Miha Sorkočevića, i knez Republike. Možda se kao takav smatrao dobrim kandidatom koji zaslužuje „mjesto kraj Jupitera“. Ako je na kraju ode uistinu sebi iznio hvalu, postoji mogućnost da je bio inspiriran Horacijevom pjesmom posvećenom Mecenatu⁷⁸ u kojoj pjesnik odu završava pohvalom samome sebi, iako bi se očekivalo upravo suprotno.

Kao klasicist, Rastić nije preuzeo samo antički metar i žanr, nego je u svoje stihove ukomponirao antičke i mitološke likove i junake kojima odiše kompletna oda. Uzvišen ton je dodatno osnažio pokojim arhaizmom ili pjesničkim izrazom (*duello, Mavortis, inclytum, dixti*), a vješto je iskoristio i poneke sintagme antičkih pisaca:

- *juraque civibus servavit incorrupta* (Rastić, 22)

qui leges iuraque servat (Horacije, *Epistulae*, I. 16, 14)

- *contempsit iram prava jurentium* (Rastić, 26)

non civium ardor prava iubentium (Horacije, *Carmina*, III. 3, 2)

- *Graiae spiritum et Italiae novit Camenae* (Rastić, 34)

spiritum Graiae tenuem Camenae (Horacije, *Carmina*, II. 16, 38)

⁷⁸ Hor. *carm.* I, 1.

- *novit nunc timorem, nunc spem animis posuisse* (Rastić, 36)
spesque timorque animos versat (Propertije, *Elegiae*, III. 17, 12)
- *nefastis coetibus* (Rastić, 37)
coitus nefandos (Seneka, *Phaedra*, 160)
- *humo sublime sidera collocet* (Rastić, 38)
meare de terra ad sidera mundi (Lukrecije, *De rerum natura*, I. 788)
- *et adscribat quietis Juppiter ordinibus Deorum* (Rastić, 39)
et adscribi quietis ordinibus patiar deorum (Horacije, *Carmina*, III. 3, 35)

Kao što se iz priloženog može primijetiti, najviše je stihova posudio od Horacija. Kao Rastićeve neiscrpan izvor, možda mu je i kao tematska inspiracija poslužila Horacijeva 12. oda iz II. knjige, u kojoj objašnjava kako je njegovoj muzi ljubav draža od rata. Također, slične misli se pronalaze i u gore spomenutoj Horacijevoj odi Mecenatu kojemu pjesnik govori kako mu se uz sva postojeća zanimanja, pa tako i ratničko, ipak draže baviti muzama. Rastiću su pak od rata draži mir i pravda, što je potkrijepio primjerima u prezentiranim stihovima. Da je ishod oslabjele Republike bio drukčiji, možda bi i Rastić pjevao o dubrovačkim junacima; no o ratu, koji ga je na koncu i natjerao da se skloni u svoj ljetnikovac na selo, pisati ne želi.

3.1.2.2. *Ad eumdem aegrotantem ode*

Sljedeću odu Rastić također posvećuje Mihi Sorkočeviću; ovoga puta u obliku tužaljke poradi bolesnog prijatelja. U ovoj prigodnoj odi pjeva o bolesti koja je zadesila njegovu prijatelja te samim time unesrećila i samoga Rastića kojemu nedostaje društvo Sorkočevića. Alkejski mu je metar ovoga puta u potpunosti korektan.

Rastić odu započinje obraćanjem Sorkočeviću već u prvom stihu, a dalje nastavlja u slatkorječivim tonovima iz kojih se razaznaje da su dvojica bili vrlo bliski prijatelji (1-6):

*Sorge o, eorum prime sodalium,*⁷⁹
Unus trecentis qui mihi millibus
Antiquior, jucundiorque es

Sorkočeviću, najbolji druže moj,
Što preči si mi od tristo tisuća,
I miliji od ambrozijske

⁷⁹ U prvom stihu (preuzetom s internetske stranice *CroALa*) očituje se pogreška u pisanju; umjesto *o, eorum* trebalo bi pisati *meorum*, što potvrđuju i stihovi originalne Appendinijeve zbirke.

*Nectaris, ambrosiaeque rore,
Nil montium altos Umbla volubilis
Inter recessus me juvat.*

*Rose i nektara sveg božanskog,
Ni Ombla među brdima visokim
Uvučena sad mene ne raduje:*

Iz stihova se razabire da je Sorkočević Rastiću draži od nektara i ambrozije, hrane i pića olimpskih bogova, odnosno sinonima za vječnu mladost i besmrtnost, sugerirajući pritom da mu je od svih njegovih sugrađana, poznanika i prijatelja najbolji upravo Miho. Ne veseli ga čak ni povratak u ljetnikovac smješten podno visina na obali zaljeva rijeke Omble, drugim nazivom Rijeke Dubrovačke (v. str. 6.).⁸⁰ I druge tegobe su pogodile Rastića, što opisuje u sljedećim stihovima (9-16):

*Nec Musa quidquam nobilis incitat:
Suspensa trunco stat lyra, desides
Utcumque luces duco, nec me
Tangit amor dapis, atque somni
Amore perclusum graviter tui,
Vicina quem urbi dum propero in loca,
Nuper minus belle valentem
Corpore languidulo reliqui.*⁸¹

*Ni Muza ništa gordo mi ne šapće:
O klinu visi mi lira, dani mi
U besposlici idu, nemam
Volje za jelom, ni za snom, samo
Za tobom srce žudi mi žestoko,
Jer ostavih te nedavno, žureći
Na mjesto blizu grada, dok si
Bolestan bio i slabog tijela.*⁸²

Dane provodi lijeno, bez teka i sna, pa čak i bez volje za stvaranjem stihova, odloživši liru negdje sa strane. Fokusiran je samo na dragog prijatelja kojeg je u brizi, pri odlasku u ljetnikovac, ostavio bolesna u gradu. Poznato je da Sorkočević umire od apopleksije 1796. godine dok je s Albertom Fortisom boravio u Parizu, a Maixner, kao što je već spomenuto (v. str. 28.), prenosi kako je prije smrti prebolio reumatične tegobe (1959: 156). Kako je Sorkočević akademiju osnovao nakon što je obolio (Maixner 1952: 58), što bi značilo da je obolio prije 1793. godine, logično je zaključiti kako se s reumatskim bolovima nosio više godina, a pomaže

⁸⁰ Rastićev ljetnikovac je nastao početkom 16. stoljeća, a nalazio se u Rožatu, naselju u Dubrovačko-neretvanskoj županiji, smještenom na sjevernoj obali zaljeva Rijeke Dubrovačke. Postoji i danas, no u ruševnom stanju (usp. „Ljetnikovac Restić Donovina“, *Zavod za obnovu Dubrovnika*, https://zod.hr/get/objekti_aktualni/53507/ljetnikovac_restic_donovina.html; zadnji pristup: 26.08.2019.)

⁸¹ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:2.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

⁸² Autorica ovog rada se pri analizi navedene ode koristila već postojećim prepjevom Šime Deme koji se nalazi u Appendinijevu djelu „Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana“ (2016: 499-500).

i pretpostaviti kako je, sukladno tome, ova oda nastala prije 1796. godine. U želji da njegov prijatelj što prije stane na noge, Rastić u pomoć priziva božanstvo (17-20; 25-29):

*Salus Deorum coetibus assidens
Regina, sceptrum Juppiter aureum
Cui cessit, aeternumque in omnes
Imperium, arbitriumque gentes*

(...)

quando erit, ut meus

*Depellat aegro e corpre luridum
Morbum sodalis? quando firmis*

Viribus aspiciam valentem?

*Quando jocantis, quando iterum sales
Audire?*

O zdravlja majko, kraljice koja si

Međ' bogovima, Jupiter dade ti

Vlast zlatnu, vječnu upravu nad

Narodima, da im budeš sudac

(...)

- ... kad

Moj drug će blijedu boljetku otjerat

Iz svoga tijela? Kada ću ga

Vidjeti zdravog, u punoj snazi?

O, kad ću opet njegove šale ja

Čut' moći?

Ovoga puta zaziva *Salus*,⁸³ božicu koja personificira zdravlje te kojoj je Jupiter dao u ruke zlatno žezlo, odnosno simbol vladarske moći, u ovom slučaju simbol velike kontrole nad ljudskim životima. Upućuje joj nekoliko pitanja putem kojih iskazuje brigu poradi lošeg zdravstvenog stanja dragog prijatelja, ali i koliko mu društvo istoga nedostaje. Koliko će pak biti veseo ako ga božica izbavi iz postelje, opisuje u sljedećim stihovima (37-44):

Atqui recepta dimidia mei

Tunc parte felix non mediocriter

Bacchabor, aut Diis vota parce

Sospite dissolūam sodali.

Verum reposto pocula Massico

Large coronans ponam epulas, simul

Ponam bibendi praemia, atque

Frontem hederis, apioque cingam;

Tad, pola sebe dobivši natrag, ja

Od sreće neću štedjeti nimalo

U slavlju, niti darujući

bozima – prijatelj moj je dobro!

Dapače – vinom masičkim napuniv

Bokale, ja ću gozbu prirediti

Za piće nagradu ću stavit',

Celer i bršljan na glavu djenut'.

⁸³ *Salus* je rimska božica zdravlja i čistoće štovana zajedno s bogom ozdravljenja Asklepijem. Grčki pandan joj je Higij(e)a.

Oporavkom prijatelja, tvrdi Rastić, bit će upotpunjen i on sam, a tada, od sreće, neće škrtariti niti na zahvali bogovima, niti na pripremi raskošne proslave. Grla će im kvasiti poznato masičko vino,⁸⁴ opjevano više puta od antičkih pjesnika, a glave će okтити listom celera i bršljanom,⁸⁵ po običaju ovjenčavanja pjesnika starog Rima. Proslavu će Rastić, na kraju, upotpuniti pjesmom (45-52):

<i>Humumque pulsans ter dubio pede</i>	<i>Tri puta nogom pijanom o zemlju</i>
<i>Dulcem elaborabo ad citharam modos,</i>	<i>Ja lupit ću, zasvirati citaru</i>
<i>Plenusque Baccho, Evoe, rotundum</i>	<i>Tu slatku, pa pun vina, hej-hej,</i>
<i>Ore dabo graviore carmen.</i>	<i>Zapjevat mlitavo skladnu pjesmu,</i>
<i>Quale exequendis nuper amoribus</i>	<i>Onakvu, kakvu nekoć u ljubavi</i>
<i>Plaudente dixi carmen Apolline,</i>	<i>Ja izrekoh – a Apolon odobri –</i>
<i>Procax, solutum, quod tibi, quod</i>	<i>I odvažnu i drsku, što se</i>
<i>Nostrae etiam placuit puellae.</i>	<i>Dopala tebi i mojoj djevi.</i>

Poput kakva skupa nekadašnjih velikih grčkih pjesnika, Rastić će zasvirati kitaru, koju su u ono vrijeme, za razliku od klasične lire, koristili uglavnom glazbenici povodom koncertnih nastupa, plesova, recitacija, itd. Opijen vinom, ili kako je metaforički umjesto *vino* upotrijebio ime onoga koji vino predstavlja – bog Bakho (*Baccho*), ponosno će zapjevati pjesmu poput one koja je, sudeći po odobrenju Apolona, jednom bila poprilično dobra, a svidjela se i Sorkočeviću i Rastićevoj boljoj polovici, Mariji (*nostrae puellae*).

Poput prethodne ode, i ova odiše popriličnim brojem antičkih motiva; od nektara, ambrozije i masičkog vina do bogova, muza i Gracija. U odu je Rastić uključio i standardan postupak zazivanja bogova, pri čemu se obratio božici *Salus*, jedinoj koja mu u ovoj situaciji može pomoći i ozdraviti bolesna prijatelja. I ova oda također sadrži poneke parafrizirane stihove, poprilično istog broja kao i prethodna:

- *meorum prime sodalium* (Rastić, 1)
meorum prime sodalium (Horacije, *Carmina*, II. 7, 5)

- *Umbra volubilis* (Rastić, 5)
per aquas volubilis (Horacije, *Carmina*, IV. 1, 40)

⁸⁴ Masičko, odnosno falernsko vino potječe s brda Masik, smještenog između rimskih regija Kampanije i Lacija. Najpoznatije je vino antičkog Rima kojega su spominjali i rimski pjesnici Horacije, Katul i Petronije.

⁸⁵ Listovi celera i bršljan su biljke koje su se u antici upotrebljavale, između ostalog, za vijence kojima su se ovjenčavali pjesnici.

- *reposto pocula Massico* (Rastić, 41)
Massico ciboria exple (Horacije, *Carmina*, II. 7, 21)
- *frontem hederis, apioque cingam* (Rastić, 44)
nectendis apium coronis est hederæ vis multa (Horacije, *Carmina*, IV. 11, 3)
- *humumque pulsans ter dubio pede* (Rastić, 45)
invisam pepulisse ter pede terram (Horacije, *Carmina*, III. 18, 16)

Niti ovoga puta Rastić nije štedio na epitetima koji su pridonijeli uzvišenom tonu cjelokupne ode, no osim toga što je oda zanimljiva zbog količine antičkih motiva, odaje i crtice o samome Rastiću. Naime, pjesnik otkriva lokaciju svojega ljetnikovca, a na vidjelo izlazi i njegova brižna strana po čemu se može zaključiti da je vrlo cijenio i poštovao svoje prijatelje, budući da se iz priloženih stihova primjećuje da je uvelike pogođen bolešću jednog od njih. Možda mu je pritom „pod rukama“ bila Horacijeva oda II, 17 posvećena bolesnom Mecenatu, što bi sadržajno odgovaralo odabiru teme. Ako je to slučaj, zanimljivo je što spomenutu odu nije bar djelomično parafrazirao, budući da mu je Horacije toliki uzor. Rastić je za povratak bolesnog prijatelja, kojemu je priredio gozbu, moguće bio inspiriran i Horacijevom odom I, 20, u kojoj je narod Mecenatu također za ozdravljenje priredio doček, i to u Pompejevu teatru.

3.1.2.3. *Ad eumdem ode*

Već iz samog naslova daje se naslutiti kako je sljedeća oda nastavak stihova upućenih Sorkočeviću s, dakako, drukčijom posvetom, a Šrepel je mišljenja kako je ova ujedno i najbolja Rastićeva oda (Šrepel 1893: 154). Uvelike prenosi duh Horacijeve životne filozofije koja se primjećuje već u prvoj strofi (1-4):

Incerta rerum proh nimium brevis

Damnatus ævi desine quaerere,

Et sanior nil profuturi

*Desine, Sorgoide, laboris.*⁸⁶

⁸⁶ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:3.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

Rastić Sorkočeviću savjetuje da se okani potrage za nepoznatim u suviše kratkom životu te da se, zdraviji,⁸⁷ ostavi beskorisna posla. Podsjeća ga na prolaznost života koji treba provesti korisno i što vedrija duha, a sve po uzoru na Horacijevu opće poznatu i prihvaćenu uzrečicu *carpe diem* (*Carm.* I. 11, 8). Dan treba iskoristiti maksimalno, ne opterećujući se pretjerano mislima o budućnosti te uživajući u trenutku. Kao primjer navodi i sljedeće stihove (5-12):

*Quis mittat alto fulmina Juppiter,
Quaenam procellas misceat aequore
Vis, mortuorum vel tyrannus
Quis Stygia dominetur aula,
Impune nescis mecum. Age, ab utili
I nunc honestum selige, et arduae
Praecepta virtutis vetusto
Stoicidum, i, recita cothurno.*

Rastić razlaže Sorkočeviću da, što se njega tiče, ne mora znati tko je Jupiter koji s visina šalje munje ili tko je onaj (Neptun) koji miješa oluje na pučini, ili pak tko je tiranin koji vlada stiškim dvorom mrtvih.⁸⁸ Kako je Rastiću najbliži filozofski pravac bio stoicizam, potiče Sorkočevića neka razluči časno od korisnog te izloži stoički nauk u tragičnom slogu.⁸⁹ Što savjetuje Sorkočeviću, prikazuju sljedeći stihovi (13-20):

*Quamquam placentis fabula gloriae
Te traxit obliquum, patriaeque amor,
Pulcrumque nomen, et cupido
Multa viris superesse pravis,
Te magna cogunt volvere. Me neque
Curru refulgens gloria splendido
Dimovit umquam, nec retraxit
Proposito popularis aura.*

⁸⁷ Pritom se možda referira na Sorkočevićovo ozdravljenje željeno u prethodnoj odi *Ad eumdem aegrotantem*. ili na razdoblje u kojem se neposredno prije smrti dobro osjećao (Maixner 1959: 156).

⁸⁸ Stiški dvor (*Stygia aula*) predstavlja granicu s podzemnim svijetom kojim je vladao Had, odnosno Pluton.

⁸⁹ Ne zna se je li Sorkočević poslušao Rastića što se ozbiljnosti teme tiče, no poznato je da se bavio dramom i preradio srednjovjekovnu francusku farsu (v. bilj. 26.).

Rastić spominje kako je Sorkočevića privukla slava, ljubav prema domovini, poznato ime i želja da mnoštvo nadjača nevaljale pojedince. Budući da Miho potječe iz poznate dubrovačke vlasteoske obitelji, samim time je imao razgranate poslovne, političke i kulturne kontakte koji su proslavili njegovo ime. Nadalje, Rastić spominje da ga navedene karakteristike navode da „snuje velika djela“. S obzirom na to da je Sorkočević kao pristaša prosvjetiteljskih ideja naumio kroz svoje Patriotsko društvo pridonijeti dubrovačkoj politici i gospodarstvu, možda mu je takav posao zadavao popriličan stres, što bi bio dovoljno dobar razlog za Rastićeve dobronamjerne napatke. Napominje pak da njega samog slava nikada nije privukla sjajnom kočijom,⁹⁰ niti ga je puk odvuкао od nauma. U daljnjim stihovima također nastavlja u istom tonu (21-28):

Natura vitam curriculo brevi

Absolvit: omnem laetaque prorogat

Horam voluptas, integro nec

Dura viro Libitina parcit.

Artes juventam quid per inutiles

Trivisse prodest? Dum juvat, et licet,

Contracta laxemus procaci

Laetitiae, genioque frena.

Podsjeća Rastić kako priroda dovršava život nakon kratke utrke; vesela želja produljuje svaki sat, a Libitina⁹¹ ne šteti niti one snažne, konstatirajući time da treba cijeniti svaki poklonjeni trenutak na ovome svijetu u kojemu smrt ne dolazi na vrata samo bolesnima i starima. Neizbježna smrt Rastiću je stalan povod da se život provede spokojno i bezbrižno, stoga potiče da se mladež ne bavi trivijalnim vještinama, aludirajući pritom možda na sve jače prodiranje francuskih svjetonazorskih ideja s kojima se, kao što je već u uvodnom dijelu opisano, Rastić nije previše slagao. Dok ne škodi, dopušteno je ustrajnom duhu i sreći otpustiti zategnute uzde, a iz tog razloga Rastić navodi sljedeće (29-36):

Jam me fluentes malobathro comas,

Unctumque nardo, mollibus et juvat

Rosis jacentem, aevum beatis,

⁹⁰ Rastić pritom aludira na pobjednička kola, odnosno trijumf.

⁹¹ Libitina je rimska božica pogreba i smrti, ujedno i jedan od Venerinih epiteta.

*Quod superest, agitare mensis
Coetus amicorum inter et aurea
Inter jocos munera liberi,
Pulcrae choreas at puellae
Interea, puerique ducant.*

Implicira kako ga veseli da sam, raspuštene kose nauljen mašću od narda,⁹² ležeći među nježnim ružama, provede onaj vijek koji mu preostaje u blaženim mjesecima, između prijatelja i zlatnih darova šaljivog Libera,⁹³ dok se lijepe djevojke i mladići plešući raduju. Ista misao u sličnim stihovima se pronalazi u Horacijevoj pjesmi II, 11 gdje pjesnik prijatelju sugerira isto (*Cur non sub alta vel platano vel hac pinu iacentes sic temere et rosa canos odorati capillos, dum licet, Assyriaque nardo potamus uncti*; 13-17). Također, radosni mladi koji se vesele u zboru (*Pulcrae choreas at puellae interea, puerique ducant*, 35-36) podsjećaju na Horacijevu *Carmen saeculare*, gdje su istoimenu pjesmu pjevali mladići i djevojke zadnjeg dana Stoljetnih igara (*Ludi saeculares*), svečanosti koja je obilježavala završetak stoljeća (*virgines lectas puerosque castos dis (...) dicere carmen*; 6-8). Budući da je već ranije ustvrđeno kako se Rastić nije ustručavao u svome domu ugostiti brojne uzvanike (v. str. 6.), ne čudi što bi ga veselilo provoditi vrijeme s prijateljem uz pokoji čašicu vina, dar boga Bakha koji je predstavljao izvor životnih radosti, oslobađao ljude briga te donosio veselje.⁹⁴ Nadalje, Rastiću bi bilo drago da se tom prigodom mladi vesele kroz ples i pjesmu, u čemu se također uočava utjecaj Horacija koji u pjesmi I, 9 savjetuje mladiću Talijarhu da ne prezire provod (... *sperne, puer, neque tu choreas*; 15). Pored ostalog, Rastić poziva prijatelja da u njegovu društvu uživaju i u sljedećem odjeljku (37-44):

*Simulque carmen ludat amabile
Puella vocem solvere doctior;
Non illa poto bella, inanes
Romulidum canat aut labores:
Sed furta priscis cognita matribus
Dicet, secundo lumine quas Venus
Aspexit, aequalesque in uno*

⁹² Nard je mješavina mirišljavih biljaka iz kojih su se u ono vrijeme pravili parfemi i balzami.

⁹³ Liber je jedan od naziva za Bakha, a najčešće su ga tako zvali Rimljani. Njegov dar je, naravno, vino.

⁹⁴ Anakreontski motiv u lirskoj poeziji koji je često koristio i Horacije.

Caelicolas, hominumque turbas:

Učena djevojka bi im pjevala ljupku pjesmu, no budući da Rastić ne nazdravlja ratovima, djevojka neće pjevati o mukama Rimljana. Kako im dušu ne bi uznemiravala težim tonovima, okrenut će se lakšim temama prilagođenim za bezbrižno druženje, stoga će radije govoriti o poznatim ljubovanjima antičkih žena koje je Venera zatekla u zoru,⁹⁵ što je izazvalo nemire kako kod bogova, tako i kod smrtnika. Koje situacije bi djevojka izdvojila prikazat će sljedeći stihovi (45-52):

Dicet lacaenam magnanimi torum

Subisse Thesei jam prius ac foret

Experta Trojani calores

Conjugis, et vetitum cubile:

Vulcaniis et ridiculum artibus

Fuisse Martem Diis; et Adonidi

Junctam Diones filiam; sed

Parcet apri memorare dentem.

Pjevat će o Spartanki⁹⁶ koja se nekoć našla u krevetu hrabrog Tezeja,⁹⁷ i stoga već iskusna ponovila strasti u zabranjenoj postelji s trojanskim ljubavnikom, Parisom. Također, neće se ustručavati podsjetiti da je Mars zbog Vulkanova umijeća bio ismijan od bogova,⁹⁸ niti da je ista Venera, Dionina kći, ljubovala s Adonisom, ali suzdržat će se da ne spomene i priču o veprovom zubu, koja bi rastužila veselu pijanku.⁹⁹ „Koliko bi pak ona vjernom pripovijetkom mogla veličati Vulkane i Atrejeviće!“ (*Quot illa Vulcanos, Atridasque Historia celebret fideli!*, 55-56) uskliknuo je Rastić koji je, odgojen pod vjerskim naukom, ipak jako dobro poznao mitološke likove i junake; a da u tim fabulama uživa još više, priziva slugu da mu donese vino (57-60):

⁹⁵ Rastić pritom vjerojatno aludira na ulogu Venere kao prve jutarnje zvijezde.

⁹⁶ Spartanka (ili Lakedemonka) opisana u ovim stihovima je Helena.

⁹⁷ Tezej, sin Etre i Egeja, bio je atenski kralj te jedan od najvećih grčkih junaka. Prema jednoj legendi oteo je i zadržao Helenu sve dok nije bila zrela za udaju. Spominje se i da je s Helenom imao kćer Ifigeniju.

⁹⁸ Prema legendi, Venera je s Marsom varala Vulkana, a kad je ovaj to saznao, na ljubavnike je bacio mrežu kako bi ih uhvatio u preljubu i izložio sramoti.

⁹⁹ Adonis je u grčkoj mitologiji bio kraljević u kojeg su se zaljubile Perzefona i Afrodita. Budući da se oko mladića nisu mogle dogovoriti, odlukom Zeusa Adonis je sa svakom provodio četiri mjeseca godišnje. Jednom prilikom u lovu ga je napao vepar i usmratio očnjakom, a neki izvori tvrde da je tu nesreću skrivio Ares.

*Huc, huc, reductae vallis in angulo
Mixtus rosarum qua violis odor,
Molli, puer, cum Phyllide, atque
Cum veteri propera Falerno.*

Zove ga Rastić u kutak udaljene doline, odnosno u svoj već prethodno opisan ljetnikovac na selu, gdje se miješa miris ruža i ljubičica. Zove ga neka požuri u društvu Filide i sa starim falernskim vinom.¹⁰⁰ I u ovome stihu može se uočiti poveznica s Horacijevom odom I, 9, gdje pjesnik mladiću nalaže da natoči staro sabinsko vino¹⁰¹ (*deprome quadrimum Sabina ... merum diota*; 7-8). Nadalje, nije poznato je li spomenuta Filida partnerica Sorkočevićeva ili je pak pseudonim za Rastićevo ženu Mariju, no svakako je fiktivno ime za djevojku koja će uljepšati zabavu, kojim je pjesnik želio pred čitateljskom publikom prikriti pravi identitet. Inspiraciju za ime, Rastić je vjerojatno pronašao u Horacijevoj odi II, 4 u kojoj pjesnik prijatelju govori da se ne mora stidjeti što voli sluškinju Filidu (*nescias an te generum beati Phyllidis flavae decorent parentes*; 13-14). Koliko je dotična očarala Rastića, otkrivaju sljedeći stihovi (61-68):

*Me Phyllis urit candida; non Phryga
Sic ussit hospes Tindaris hospitem,
Lyrnessia non sic superbus
Aeneides caluit puella,
Ut pulcra me imis commovet ossibus
Phyllis! Quid aegris amplius invidi
Mortalibus dedere Divi,
Quam Venerem, Venerisque natum?*

Užarila ga je tako kako niti domaćica Tindarida¹⁰² nije užarila frigijskog gosta,¹⁰³ aludirajući pritom na ljubav koja je uzrokovala Trojanski rat; niti je odvažan Atrejević¹⁰⁴ toliko plamtio za Lirnešankom¹⁰⁵ koliko je lijepa Filida pjesnika očarala do srži kostiju. Iz priloženog se očituje

¹⁰⁰ Falernsko je izvršno vino podrijetlom s Masičkog gorja u Kampaniji.

¹⁰¹ Sabinsko vino nije bilo toliko popularno koliko masičko i falernsko.

¹⁰² Tindarejeva kći, odnosno Helena.

¹⁰³ Frižanin, odnosno Trojanac, u ovom slučaju Paris.

¹⁰⁴ Atrejev sin, odnosno Agamemnon. Iako je u izvorniku naveden *Aeneides* (Enejević), autorica ovog rada je pretpostavila da se radi o pogrešci te je navedeni izraz zamijenila s *Atreides* (Atrejević), budući da u suprotnom rečenica ne bi bila smisljena.

¹⁰⁵ Lirnešanka, rodom iz pokrajine blizu Troje, odnosno Briseida.

kako Rastićev talent svakako leži i u umijeću kojim vješto prikazuje svijet oko sebe kroz prizmu antičkih i mitoloških likova, a smatra da ništa veće zavidni bogovi nisu ni ostavili smrtnicima, osim Venere i Venerina djeteta (Amora, tj. ljubavi same).

Kao veliki poznavatelj povijesti, Rastić je izvrstan i u poznavanju grčke i rimske mitologije, a to je nedvojbeno dokazao u prethodno opisanim stihovima koji obiluju mnogim junacima i događajima onoga doba. Osim što je preuzeo mnoge poznate mitološke likove, uzvišen izraz je dodatno osnažio brojnim parafrazama antičkog pjesništva:

- *incerta rerum prolix nimium brevis damnatus aevi desine quaerere* (Rastić, 1)
quid sit futurum cras, fuge quaerere (Horacije, *Carmina*, I. 9, 13)¹⁰⁶

- *quis mittat alto fulmina Iuppiter* (Rastić, 5)
Iuppiter ipse ruens tumultu (Horacije, *Carmina*, I. 16, 12)¹⁰⁷

- *ab utili i nunc honestum selige* (Rastić, 9)
honestum praetulit utili (Horacije, *Carmina*, IV. 9, 41)

- *arduae virtutis* (Rastić, 10)
virtutisque arduae (Horacije, *Carmina*, III. 24, 44)

- *me neque curru refulgens gloria splendido dimovit* (Rastić, 17)
fulgente trahit constrictos gloria curru (Horacije, *Saturae*, I. 6, 23)

- *proposito popularis aura* (Rastić, 20)
arbitrio popularis aerae (Horacije, *Carmina*, III. 2, 20)

- *inter jocos munera Liberi* (Rastić, 34)
inter iocosi munera Liberi (Horacije, *Carmina*, IV. 15, 26)

- *reductae vallis* (Rastić, 57)
in remoto gramine (Horacije, *Carmina*, II. 3, 8)¹⁰⁸

- *mixtus rosarum qua violis odor* (Rastić, 58)
modo se violave rosave implicet (Ovidije, *Metamorphoses*, XII. 410)

- *me Phyllis urit candida* (Rastić, 61)
urit me Glycerae nitor (Horacije, *Carmina*, I. 19, 5)

¹⁰⁶ Navedena paralela više je smisljena nego izražajna, odnosno ista misao je izražena drukčijim sintagmama.

¹⁰⁷ V. bilj. 106.

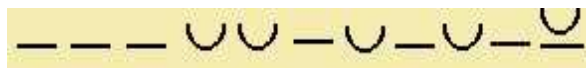
¹⁰⁸ V. bilj. 106.

Uz jednu Ovidijevu, gotovo u svakoj strofi se pronalaze reminiscencije iz Horacijevih stihova, čime je Rastić potvrdio koliko dobro poznaje pjesnikov opus. Ipak, njegov sljedbenik ovaj put nije samo u frazama, nego i u moralnim idejama. Naime, od cijenjena antičkog pjesnika preuzima misao o prolaznosti života koja potječe još od grčkih liričara, pa ne propušta iskoristiti trenutak kako bi takvom filozofijom pomogao prijatelju. Sve prolazi, i sve čeka ista sudbina na kraju, stoga poziva prijatelja na čašu vina i zabavu uz ljubavne pjesme kako bi rasteretili um teških briga, pogotovo ako se pretpostavi da se Sorkočević (barem privremeno) oporavio od teške bolesti. Upravo ove misli otkrivaju didaktičnu notu Rastićeve stvaralaštva, budući da je u svojim stihovima uvijek nastojao, po uzoru na Horacija, spojiti korisno s lijepim, što mu je u ovoj odi odista pošlo za rukom. Naime, didaktičnost u ovome slučaju leži u Rastićevoj namjeri za postizanjem sinteze duševnog i tjelesnog mira putem razmjene vina i stihova, kako u sebi tako i u prijatelju. K tome, koliki mu je uzor bio Horacije, Rastić je iskazao upravo ovom posljednjom odom u kojoj je slavnoga pjesnika „utjelovio“ kombinacijom moralnih i sadržajnih ideja upotpunjenih vješto osmišljenim parafrazama u najvećem broju dosad. To bi, stoga, zasigurno bio i razlog Šrepelova oduševljenja prikazanom odom.

Na kraju, ode u alkejskom metru čitatelju nisu pokazale samo Rastićev pjesnički talent i umijeće nasljedovanja antičkih uzora; dapače, pjesnik je u odama očitovao svoja razmišljanja i osjećaje o društvu koje ga okružuje, ladanjskom načinu života, ljubavi te prijateljstvu. Posebno je zanimljiva posljednja stavka, budući da ode najviše otkrivaju koliko je Rastić bio dobar prijatelj s Mihom Sorkočevićem, idejnim pokretačem ovoga dijela pjesnikove zbirke.

3.2. *Hendecasyllabus*

Osim oda, u Rastićevoj zbirci našla se i jedna hendekasilabna pjesma. Ime joj potječe od grčke riječi *ἐνδεκασύλλαβος*, a označava stih od jedanaest slogova. Drugi naziv za hendekasilab je jedanaesterac, iz kojega proizlaze tri vrste; sapfički, alkejski i falečki. Ova pjesma pisana je upravo posljednjim, falečkim jedanaestercem, a metrički izraz mu prikazuje sljedeća slika:

Slika 4: Falečki jedanaesterac¹⁰⁹

Sastoji se od kombinacije jednog spondeja (ili troheja), jednog daktila te tri troheja, a u antičkoj književnosti se najčešće vezao uz Katula koji je najviše svojih pjesama skrojio upravo u spomenutom metru.¹¹⁰ Među takve se ubraja i Katulova *Carmen* II koja je, osim metrički, Rastiću i sadržajno poslužila kao uzor za stvaranje pete po redu pjesme pod naslovom *In Dorin Catellam suavissimam hendecasyllabi*. Sličnost se pak odaje odmah na početku pjesme (1-7):

*Dori, deliciae meae, Catella,
Quam quotquot cupiunt mihi placere
Esse ajunt lepidam, et satis venustam;
At qui laedere me volunt maligne,
Certant, nec lepidam esse, nec venustam;
Salve, et unius assis aestimato
Sermones hominum inficetiorum.*

Rastićev prvi stih očigledna je parafraza Katulova prva stiha iz pjesme o Lezbijinu vrapčiću (*Passer, deliciae meae puellae*, 1) u kojemu je Katulova vrapca (*passer*) zamijenio kujicom Doris (*Dori catella*). Pjesnik spominje kujicu koja mu predstavlja radost te otkriva da oni koji joj se žele umiliti govore za istu da je dražesna i mila, a koji ga žele zlorado povrijediti tvrde da nije niti jedno niti drugo. Takve uobražene komentare, upozorava Rastić, ne treba shvaćati ozbiljno, nego ih „procijeniti na jedan novčić“ (6-7). Pjesnička je to slika preuzeta iz još jedne Katulove pjesme upućene Lezbiji (*Carmen* V) u kojoj antički pjesnik također savjetuje kako zavist okoline treba prevladati (*rumoresque senum severiorum omnes unius aestimemus assis*; 2-3). U sljedećim pak stihovima Rastić zlim jezicima suprotstavlja obožavanu kujicu (8-14):

*Ten' quisquam potis est negare bellam,
Dori, deliciae meae? recentem
Quae vincis niveo nivem colore, et
Lac, et lilia, candidosque cynos,*

¹⁰⁹ „Falečki jedanaesterac“, Gottwein (<https://www.gottwein.de/metr/metr01.php#Hendekasyllabus>; zadnji pristup: 19.08.2019.)

¹¹⁰ Usp. „jedanaesterac“, Hrvatska enciklopedija (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=28885>; zadnji pristup: 19.08.2019.)

*Seu quid candidius nive est, cynisque;
Quae omnes exsuperas nigris ocellis
passerumque greges, columbulosque?*

Pita se tko li to može poricati ljepotu kujice, donoseći opis dragog ljubimca. Naime, Rastić navodi kako bijelom bojom nadvladava i svjež snijeg i mlijeko i ljiljane i bijele labudove ili išta drugo što bjelje je od snijega i labudova. Boja snijega čest je motiv antičkih pjesnika, a osim Katula i Horacija često ga je upotrebljavao i Marcijal. Stihovi u kojima djevojku uspoređuje s „bjelinama“ (*Loto candidior puella cyno, argento, niue, lilio, ligustro*)¹¹¹ inspirirali su Rastića da za kujicu učini slično (9-11). Također, motiv snijega pronalazi se i u Ovidijevim *Metamorfozama* gdje Kiklop na sličan način uspoređuje nimfu Galateju sa snježnim listovima (*Candidior folio nivei Galatea ligustri*).¹¹² Nadalje, pjesnik spominje kako kujica crnim okašcima nadgleda sva jata vrabaca i golupčića, pri čemu je motiv crnih očiju (*nigris ocellis*) mogao preuzeti od Katula¹¹³ ili Horacija.¹¹⁴ U daljnjim stihovima Rastić nastavlja o ljubimčevim osobinama (15-23):

*Ut te longus honor decet jubarum!
Ut rictus patuli, et caput rotundum!
Quantis te Charites, Venusque dextra
Imbuere jocus, leporibusque,
Mea sive manu cibum capis, seu
Assultas reduci, rotasque caudam, aut
Incedis bipes, appetisque collum
Meum, os discupiens suaviari,
Prodens laetitiā levi latratu!*¹¹⁵

Ističe kako kujici dolikuje silan ukras grive i okrugla glava otvorenih usta. Usto, nabraja kolikim trikovima i dosjetkama su božica Venera i njezine pomoćnice Harite obdarile šapu malene: ili iz ruke grabi hranu ili skače na povlačenje ruke vrteći rep, ili pak hoda na dvije noge te, iskazujući veselje nježnim lavežom, navali na pjesnikov vrat htijući ga poljubiti. Ideju potonje

¹¹¹ Mart. I, 115, 2.

¹¹² Ovid. *met.* XIII, 789.

¹¹³ Cat. XLIII, 2.

¹¹⁴ Hor. *carm.* I, 32, 11; *ars* 37.

¹¹⁵ U 23. stihu očituje se aliteracija ponavljanjem suglasnika „l“, što podjeća na lavež koji se u stihu spominje.

radnje Rastić je pronašao u stihovima Katula koji se veselio povratku dragog prijatelja (*applicansque collum iucundum os oculosque saviabor*).¹¹⁶ Naime, izgrlio ga je i izljubio na način kakav je i Rastića ljubimica Doris (21). Tipičnim karakteristikama zaigranog psa pjesnik pridružuje i sljedeće navike (24-32):

*Tu, si forte domo parumper absum,
Coenandi immemor, immemor bibendi
Prae desiderio impotente nostri
Januam vigili labore servas
Fusa humi misere, licet quiesce
Pulvinaribus, atque sueta lectis,
Et moestos gemitus cies eo usque
Donec ipsa tuis videns ocellis
Me tandem reducem appetis, salutas.*

Rastić dodaje da ako on sam slučajno nakratko izbiva iz doma, kujica, zbog žustre želje da budno stražareći čuva vrata, zaboravi i jesti i piti; žalosno je ispružena na tlu, a dopušteno joj je počivati i na jastucima i na krevetima. Nadalje, Rastić spominje da ljubimac tužnim uzdasima cvili tako dugo dok napokon svojim okašcima ne ugleda i ne nasrne na njega koji se vratio i pozdravi ga. Na kraju se Rastić još jednom obraća psiću (33-36):

*Dori, deliciae meae, Catella,
Fide cara mihi, leporibusque,
Salve et unius assis aestimato
Sermones hominum inficetiorum.*

Kujici Doris, njegovoj radosti, napominje da mu je draga zbog odanosti i trikova. Još jednom ju pozdravlja i, ponavljajući stihove s početka, podsjeća da komentare uobraženih ne smatra vrijednima pažnje.

Uz Katula, Rastiću je kao uzor zasigurno poslužio i Marcijalov epigram o kujici Isi,¹¹⁷ u kojemu se pjesnik divi ljubimici slikara Publija, uspoređujući ju i s Katulovim vrapcem. Za razliku od prethodnih, ova pjesma ne broji toliko izraza preuzetih od antičkih pjesnika, iako se

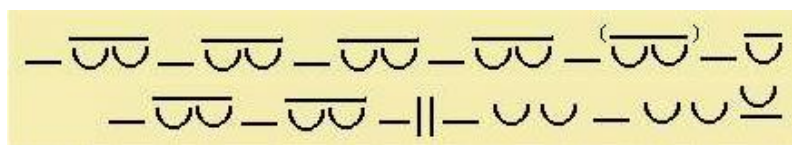
¹¹⁶ Cat. IX, 8.

¹¹⁷ Mart. I, 109.

očituje nekoliko vrlo doslovnih: *deliciae meae, unius assis, nigris ocellis*. Uz već spomenutih nekoliko parafraza, ostatak stihova je Rastićev vlastiti izričaj kojim je na svoj način upotpunio preuzetu temu pjesme. Kako su Katul i Marcijal opjevali ljubimce, tako je i Rastić slatkorječivim tonovima i živopisnim pjesničkim slikama opisao svoga, bijelu kujicu crnih očiju, koju je zavolio. Kujica Doris (*catella*) jedna je od umanjenica koju je Rastić provukao kroz stihove, a pojavljuju se i golupčići (*columbuli*) te okašca (*ocelli*). Karakteristike su to gradskog govora (*sermo urbanus*) tipičnog i za Katulovu liriku (Škiljan 1987: 17). Naposljetku, iako su interpretirani stihovi zanimljivi jer prikazuju Rastićevu privrženost ljubimcu, vrijedni su, dakako, jer potvrđuju da, iako je u velikoj mjeri „horacijevac“, dobro poznaje i ostale velike antičke pjesnike; također, na temelju dosadašnjih pjesama prezentiranih u ovome radu, ne bi bila greška prozvati ga i „katulovcem“, a tomu bi svakako pridonijela i mogućnost da je Rastićev izbor životinje igrom riječi upravo aluzija na slavnog pjesnika (*Catullus – catella*).

3.3. *Epigrammata*

Posljednji dio Rastićeve zbirke čine epigrami; isprva natpisi na nadgrobnim spomenicima, a potom samostalna književna vrsta. Kratke su to i jednostavne pjesme koje karakterizira duhovit, nerijetko i satiričan ton, te neočekivan obrat i poanta. Začetnikom epigrama se smatra grčki pjesnik Simonid, a daljnji razvitak i popularnost duguje rimskom pjesniku Marcijalu.¹¹⁸ Pronalazi se u raznim metrima, no najčešće je pisan elegijskim distihom, metrom koji se sastoji od daktilskog heksametra i pentametra, a prikazuje ga sljedeća slika:

Slika 5: Elegijski distih¹¹⁹

Rastić je svoje epigrame također pisao elegijskim distihom, a sveukupno ih je napisao devet. Različite su dužine i tematike te su uglavnom upućeni pjesnikovim prijateljima i poznanicima.

¹¹⁸ Usp. „epigram“, *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18113>; zadnji pristup: 26.08.2019.)

¹¹⁹ „Elegijski distih“, *Gottwein* (<https://www.gottwein.de/metr/metr01.php#ElegDistichon>; zadnji pristup: 26.08.2019.)

Prvi po redu, pod nazivom *De Lyda naufraga*, Rastić je posvetio Lidi koju je pogodio brodolom:

O mare, quod toties nobis tot bella vorasti,

Nunc demum omnivoris faucibus ipsam etiam

Lydam absorpsisti: Ten' damna rependere censes

*Pulcra tuo est olim quod Venus orta sinu?*¹²⁰

Pjesnik se obraća moru koje je proždrijelo toliko nama lijepih stvari, a sada je upravo svejeđućim ždrijelom progutalo i samu Lidu. Stihovi 1-3 podsjećaju na Katulovu III. pjesmu u kojoj pjesnik oplakuje uginulog vrapca njegove djevojke (*malae tenebrae Orci, quae omnia bella devoratis: tam bellum mihi passerem abstulistis*; 13-15). Orka¹²¹ iz Katulovih stihova, koji proždire sve lijepo pa tako i vrapca, Rastić je poistovjetio s morem koje je progutalo Lidu; ipak, sličnost je više nego očita: *toties bella vorasti* (Rastić, 1) / *omnia bella devoratis* (Katul, 14), *Lydam absorpsisti* (Rastić, 3) / *passerem abstulistis* (Katul, 15). Na kraju, Rastića zanima misli li mu more nadoknaditi gubitak time što se nekoć lijepa Venera rodila u morskom zaljevu. Zbog nedostatka informacija o Rastićevu privatnom životu, ne može se utvrditi koga je Lida zapravo predstavljala. Budući da ga je žena Marija nadživjela, otklanja se mogućnost da je Lida njezin pseudonim. Ipak, Lida iz Rastićevih stihova možda se odnosi na Kunićevu Lidu, pseudonim za Mariu Pizzelli, učenu damu kojoj je pjesnik posvetio veliki broj epigrama. Budući da je Rastić prijateljevao s Kunićem, moguće je da je želio iskazati poštovanje prema prijateljevoj muzi, iako nije poznato da je dotična doživjela brodolom; naime, preminula je zbog bolesti tek 1807. godine, zbog čega pravi identitet Rastićeve Lide ipak ostaje nepoznat.¹²²

¹²⁰ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:5.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

¹²¹ Ork je rimski bog smrti izjednačen s Plutonom i grčkim Hadom.

¹²² O životu Marie Pizzelli više u knjizi izdanoj povodom njene smrti, čiji su autori članovi društva *Arcadia*: *Accademia poetica in sette lingue per la morte di Maria Pizzelli nata Cuccovilla fra i poeti Lida insigne letterata romana* (Roma, 1808), dostupnoj na: https://books.google.hr/books?id=veBQd4-jckUC&pg=RA1-PA1&lpg=RA1-PA1&dq=maria+pizzelli&source=bl&ots=ohJSsfacpx&sig=ACfU3U3ij7rggQY_5OwNW071fnEHqlsvtQ&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiA2NiRl6bkAhUQtYsKHdv8BKIQ6AEwEHoECAGQAQ#v=onepage&q=maria%20Pizzelli&f=false; zadnji pristup: 11.09.2019. Recentniji podaci o Lidi mogu se pronaći i u knjizi Irene Bratičević „Put vrline“.

Nakon žalobnih stihova slijedi epigram posvećen splitskom liječniku, pjesniku i glazbeniku Juliju Bajamontiju,¹²³ *Ad clarissimum virum Julium Bajamontium medicum, poetam et musicum praestantissimum* (1-14):

*Non ego tergeminae eximio te munere laurus
Propterea dignum, dulcis amice, puto,
Carmines cynthiae anxiferas quod pellere curas
Sollicitisque animis fundere mille melos
Es potis, argutos placuit si tangere nervos;
Languidulisque omnes trudere corporibus
Morborum facies, duramque avertere mortem,
Quodque uno pestis te minor ipsa fuit.
Sed magis ingenua quod simplicitate pudici
Se produnt mores, queis neque candidius
Quidquam conspexi, aut oculis humanius hausi.
Quare hoc praecipue tu mihi macte bono
Jul, esto, varium, subtile, et grande, quod unus
Aureolis cumulas moribus ingenium.*¹²⁴

Rastić napominje Bajamontiju da ne misli da je isti vrijedan lovora zbog izvrsnog trostrukog posla kojeg obavlja, ili zbog toga jer je sposoban tjeskobne brige tjerati labudim pjevom,¹²⁵ ili, kad bi mu se mililo, nemirnim dušama pružiti na tisuće melodija udarajući u zvučne žice. Drugim riječima, Rastić je pohvalio Bajamontija koji je uz liječničku struku i izvrstan pjesnik i glazbenik. Tri struke koje obavlja poistovjetio je s vijencem od lovora, usporedivši ga time s Apolonom čiji je lovorov vijenac i simbol, a koji je ujedno i bog liječništva i bog glazbe te predvodnik muza. Nadalje, Rastić spominje kako je Bajamonti od oslabjelih tijela tjerao sve oblike bolesti te ih odvrćao od mučne smrti, tako da je zbog njega jednog pošast bila manja. Naime, liječio je oboljele od kuge koja je vladala Dalmacijom od 1783. do 1784. godine, o

¹²³ Julije Bajamonti (1744. – 1800.), osim spomenutim, bavio se i poviješću, arheologijom, matematikom, fizikom, kemijom, lingvistikom, etnografijom i agronomijom. Također je bio i član Sorkočevićeve akademije *Società patriótica* gdje ga je Rastić vjerojatno i upoznao. Iako je često bio na putovanjima po Dalmaciji, najviše je djelovao u rodnome Splitu (HE).

¹²⁴ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:6.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

¹²⁵ Labud je u mitologiji posvećen Apolonu, bogu koji je između ostalog bio i predvodnik muza, stoga pod labudim pjevom Rastić aludira na pjesmu, odnosno poeziju i glazbu.

čemu je napisao i knjigu.¹²⁶ Ako se pretpostavi da je Rastić epigram usmjerio prema suvremenom razdoblju, onda je ovaj podatak iznimno koristan jer pomaže dokazati tvrdnju iznesenu pri analizi oda kako je ovaj dio zbirke nastao nakon 1783. godine. Nadalje, liječenjem zaraženih Bajamonti je zasigurno riskirao i svoj život, no ne postoje podaci da je od kuge i sam obolio. Na koncu, Rastić zaključuje zbog čega je zapravo dostojan lovara: jer se skromni karakter iskazuje u urođenoj jednostavnosti, od kojih nije očima vidio ništa jasnije niti išta čovjeka dostojnije. Nakon priznatog oduševljenja Bajamontijevom jednostavnošću, skromnošću i dobročinstvima, pohvalni epigram pjesnik završava ponovnim obraćanjem istom, u kojemu je Juliju zaželio sreću jer krasnim osobinama nadograđuje svestran, galantan i veličanstven um.

Nakon Bajamontija, za kojeg se može pretpostaviti da Rastiću nije bio više od poznanika, sljedeći je epigram pjesnik posvetio nešto bližem prijatelju, Đuru Feriću, ***De versione Phaedri a Georgio Fenich***¹²⁷ ***Illyricis versibus concinnata illius nomine poeta loquitur***. Rastić se Feriću obratio i u poslanici *Ad Georgium Ferrichium*, u kojoj je iznio svoje misli o basni kao književnom žanru hvaleći njegovu tendenciju za proučavanjem narodnog blaga, odnosno ljudi i običaja (Šrepel 1893: 148-149).¹²⁸ U epigramu pak Rastić, u Ferićevo ime, piše o stihovima koje je isti uredio prema Fedrovim (1-8):

Quas olim nostis Phaedrum scripsisse Latine

Fabellas, ego nunc versibus Illyricis,

Illyrici o pueri, vobis propono legendas,

Commodius vestris auribus ut pateant,

Atque statim placeat vitae sapientia honestae

Vivendi primo in limine. Quod mihi si

Contigit, ut volui, utque decet, merx unica, et una

*Nostri in vos studii vestra erit utilitas.*¹²⁹

¹²⁶ Usp. „Julije Bajamonti“, *Hrvatska enciklopedija* (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5302>; zadnji pristup: 26.08.2019.)

¹²⁷ Budući da je latinska varijanta za Ferićevo prezime Ferrich ili Ferrichius, vjerojatno se radi o pogrešci u izvorniku.

¹²⁸ Ferić je po uzoru na Fedra izdao nekoliko zbirki basana; 1794. *Fabulae ab Illyricis adagiis desumptae* („Pričice iz prorječja slovinskih“), 1804. *Adagia Illyricae linguae fabulis explicata* („Prorječja jezika slovinskoga pričicam istomačena“), a 1813. je objavio prijevod Fedrovih basni s usporednim latinskim originalom, *Phaedri Augusti liberti Fabulae Aesopiae versibus Illyricis a Georgio Ferrich Ragusino reddita* („Fedra Augustova odsužnjika Pričice Ezopove u pjesni slovinske prinesene“). Opširnije o Ferićevim basnama u diplomskom radu Selvine Džanić dostupnom na: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/hrstud%3A1069>; zadnji pristup: 31.08.2019.

¹²⁹ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:7.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

Ferić se obraća ilirskim dječacima koji su nekoć upoznali Fedrove basne na latinskom, a sad im te iste basne pjesnik pripovijeda i tumači ilirskim stihovima, kako bi im ugodnije ušle u uši i kako bi im se odmah od mladih dana dopao pošten način života. Drugim riječima, Ferić je svoje basne namijenio dubrovačkoj mladeži na koju je, jednostavnim i zanimljivim pričicama, htio poučno djelovati, približivši ih na njima poznatom jeziku, „ilirskom“. Na kraju im napominje da, ako steknu mudrost poštena života, što je htio i kako dolikuje, i njemu to bude jedina plaća, bit će ujedno i korist. Rastić je basne prijatelja Ferića čitao dok su još bile u rukopisima (Kasumović 1915: 1), a budući da je basnu kao književni žanr izričito cijenio, ne čudi da je jedan od epigrama posvetio upravo bliskom prijatelju Feriću koji je basnama utjelovio ondašnje običaje dubrovačkog kraja.

Sljedeći epigram također je posvećen jednom od Rastićevih prijatelja, pijaristu Urbanu Appendiniju, ***Urbano Appendinio scholarum piarum***. Urban je, kao i njegov brat Franjo Marija, bio blizak Rastiću; međusobno su se posjećivali, družili na sijelima Sorkočevićeve akademije te se kretali u istim dubrovačkim krugovima. Appendini je Rastiću još za njegova života posvetio elegiju i epigram u kojem mu se divi što je u svojoj poeziji objedinio *doctrinae decus et candida Religio* (Šrepel 1893: 107), a Rastić njemu posvećuje sljedeće stihove (1-10):

*Qui me promisso lusisti, Urbane, libello,
An sentis quo te pollueris scelere?
Quod nec tota suis Amphitrite abluat undis,
Nec potis ulla satis religio eluere?
O miserum caput! ut nostris mactabere Iambis,
Stabis et ante meas victima opima pedes!
Quamquam o! nescio cur, in te quaecumque paravi,
Sat firma nequeo mittere tela manu;
Ut pater in gnatum strinxit si forte flagellum,
Infligit dubia verbera lenta manu.¹³⁰*

Obraćajući se Appendiniju koji ga je opjevao u podužoj knjižici, referirajući se pritom možda na njegovu zbirku pjesama,¹³¹ priupitao ga je zna li kakvim će zlom sada biti oskrvnjen. Zanima

¹³⁰ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:8.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

¹³¹ Urban Appendini je 1811. godine objavio zbirku pjesama *Carmina* u kojoj se nalaze elegija (*Ad amplissimum virum Junium de Restis*) i epigram (*Ad virum amplissimum Junium de Restis*) upućeni Rastiću (zbirka je dostupna na stranici:

ga također može li ga Amfitrita¹³² očistiti svojim valovima ili neka religija odriješiti toga zla. „Oh, jadne li glave!“ uzdahnuo je Rastić, uskliknuvši kako će Appendini biti uništen njegovim jambima i stajati kao žrtva pred njegovim stopama. Pojednostavnjeno, ili se u početnim stihovima očituje pjesnikova lažna skromnost jer smatra da nije dostojan Appendinijevih stihova, ili pak smatra da ga je isti opjevao jer je priželjkivao zauzvrat biti spomenut u Rastićevim stihovima. Također, pjesnik se zbog svega možda osjeća dužnim spomenuti ga, stoga epigram piše kukajući. S druge strane, izraz *lusisti promisso libello* bi mogao značiti da je Appendini Rastića „dražio obećanom knjižicom“, tj. zavlacio ga obećavši mu knjižicu, a od nje ništa. Iz tog razloga bi ga Rastić „vrijeđao“ u stihovima. Obzirom na to da je Appendini knjižicu objavio tek 1811. (v. bilj. 130.), odnosno tri godine prije Rastićeve smrti, drugo se tumačenje – zbog Rastićeve moguće nestrpljivosti poradi još uvijek neobjavljene zbirke – nameće kao vjerojatnije. Bilo kako bilo, Rastić smatra da bi se od takva „zla“ Appendini trebao očistiti, što odaje pomalo sarkastičan ton ovoga epigrama. Nadalje, spominje da, iako ne zna zašto, ipak ne može čvrstom rukom odaslati strijele koje je pripremio protiv njega, kao što otac ne može bičem udariti dijete niti mu opasnom rukom nanijeti teške udarce. Nije ni čudo, s obzirom na to da je Appendini Rastiću, kao blizak prijatelj, ipak bio drag.

Nakon ovoga pomalo zajedljivog, slijedi zavjetni epigram upućen bogu vjetrova Eolu¹³³ za sigurnu plovidbu pjesnikova prijatelja, pod naslovom *Ad Aeolum pro amico navigaturo votum*. Što od Eola Rastić priželjkuje prikazuju sljedeći stihovi (1-12):

*Aeole, si quando praesenti numine quemquam
Juvisti, puris flectier et precibus
Si tibi dulce fuit, nostris o annue votis,
Quae tibi nunc imo pectore concipimus.
Aeole, da madidis Eurum latuisse sub antris,
Namque potes rauci et turbida flabra Noti;
At Zephyri interea, melioris et aura Favonî
Late Hadriam Hesperiiis mulceat a populis:
Namque hadriae est reduci certus freta carpere puppi
Ille, meae longe maxima pars animae,*

<https://books.google.hr/books?id=xaBWAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>;
zadnji pristup: 26.08.2019.)

¹³² Amfitrita je božica mora, Posejdonova žena.

¹³³ Eol je bog vjetrova koje je držao zatvorene pod nadzorom i puštao ih svojom, ili voljom bogova. Podložni Eolu su bili Borej, Not, Eur i Zefir.

Sorgus, quem dulci tam sum complexus amore,

*Ut mihi sit vita dulcior, atque anima.*¹³⁴

Pjesnik zaziva Eola neka, ako je ikada svojom moći nekome pomogao i ako mu je mило, popusti nesebičnim molitvama i prikloni se zavjetima koje mu pjesnik iz dubine duše izgovara. Eola, upravitelja svih vjetrova, moli sljedeće: neka Eura¹³⁵ skriva u vlažne pećine, a isto tako i bučno puhanje promukla Nota.¹³⁶ Prilično nepovoljnim vjetrovima Rastić suprotstavlja povoljne, moleći pritom Eola neka se Jadran umiri strujanjem Zefira¹³⁷ i Favonija¹³⁸ koji stižu od zapadnih zemalja. Budući da pjesnik moli za mirno more Jadrana, može se zaključiti kako se radi o plovidbi na relaciji Italija-Dalmacija. U posljednjim stihovima se saznaje da se pjesnik molio za sigurnu plovidbu prijatelja Sorkočevića, no nije u potpunosti jasno o kojemu se točno Sorkočeviću radi. Naime, Rastić je prijateljevao i s Mihom i s Antunom, a budući da su oba putovali i boravili u Italiji, ostaje nejasno čijem se povratku Rastić u ovim stihovima veselio. Ipak, s obzirom na prisnost kojom se pjesnik obraća prijatelju, vjerojatnije je da se radi o Mihi kojemu je posvetio i nekoliko prethodno analiziranih pjesama. U svakom slučaju, Eola je molio neka Sorkočević brodom „grabi“ Jadran i siguran se vrati kući, Sorkočević, kojeg je tako zavolio da su mu život i duša zbog toga slađi. Rastić se za povratak prijatelja preko Jadrana molio po uzoru na Horacijevu odu I, 3 koju je pjesnik posvetio Vergiliju. Preuzima temu pjesme u kojoj se pjesnik molio za sigurnu plovidbu Vergilija do Atike (*finibus Atticis reddas incolumem precor*; 6-7). Upotrebu mitoloških vjetrova također je preuzeo iz navedene ode, iako se za pomoć ne obraća u potpunosti istim vjetrovima; naime, poput Horacija spominje Eola i Nota, dok ostale prilagođava prema pučini za koju su vjetrovi karakteristični: Rastić tako spominje Eura, Zefira i Favonija, dok su kod Horacija Japig,¹³⁹ Afrik¹⁴⁰ i Akviloni.¹⁴¹ Opisanim stihovima još jednom se potvrđuje bliska veza Rastića s obitelji Sorkočević, a motivi mitoloških vjetrova dodatno su osnažili ovaj zavjetni epigram u kojemu se i dalje očituje snažan Horacijev utjecaj.

¹³⁴ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:9.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

¹³⁵ Eur je istočni vjetar koji je bio buran i donosio kišu.

¹³⁶ Not je južni vjetar pred kojim su zbog siline puhanja strahovali pomorci.

¹³⁷ Zefir je zapadni vjetar, najblaži od svih vjetrova.

¹³⁸ Favonije je zapadni vjetar, rimski pandan grčkom Zefiru.

¹³⁹ Japig je sjeverozapadni vjetar.

¹⁴⁰ Afrik je jugozapadni vjetar.

¹⁴¹ Akviloni su sjeverni vjetrovi, kao npr. Borej.

Sljedeći epigram, iako ne tako slatkorječivog tona kao prethodni, također je posvećen Rastićevo prijatelju. Pod naslovom ***De domo rustica praestantissimi medici Georgii Hygia quae poetae in subita procella refugium dedit*** Rastić opisuje kako ga je seoska kuća prijatelja Đura Hidže ugostila tijekom iznenadne oluje:

*O domus hospitio in media mihi cara procella,
Carior at, tuus est Hygia quod dominus!
Accipe herum fausto precor omine, qui lare me absens,
Et medica praesens qui pius arte fovet.*¹⁴²

U četiri stiha zahvaljuje se domu koji mu je drag zbog svog gostoprimstva usred oluje, a još mu je draži jer je gospodar spomenuta doma pjesnikov prijatelj Hidža. Također, Rastić moli da domaćin primi dobre želje, domaćin koji je, iako odsutan, njega zbrinuo svojom kućom, a prisutan ga je odano zbrinuo svojim liječničkim umijećem. Hidža, koji je u ono vrijeme glasio za osobitog prevoditelja, bio je i medicinske struke, a Rastića je, kao što je vidljivo već u naslovu, ugostio u svojoj kući na selu.

Sljedeći stihovi neobična su karaktera, a govore o drugom Elisinu¹⁴³ porodu, ***De secundo Elisae partu***. Ipak, nije jasno tko je Elisa iz stihova niti komu je bila majka. Budući da Rastić potomaka nije imao, možda je opjevao dijete nekoga od svojih prijatelja ili poznanika; odnosno, Elisa možda predstavlja pseudonim djevojke nekog od pjesnikovih suvremenika i prijatelja, no zbog nedostatka informacija ova teza se ne može potvrditi.

*O formose puer, pulcræ spes altera Elisae,
Vive diu, et magnis conscius auspiciis
Maternas charites, maternos, nate, lepores
Sume tibi, ast animos ingeniumque patris.*¹⁴⁴

Lijepom dječaku, drugoj nadi lijepe Elise i nasljedovatelju velikih znamenja, pjesnik je poželio da živi dugo te da od majke naslijedi milinu i šarm, a od oca um i dušu. Budući da pjesnik spominje dječaka kao drugu Elisinu nadu, postoji mogućnost kako prvo dijete ili nije preživjelo

¹⁴² Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:10.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

¹⁴³ Elisa, kao drugo ime Didone, možda predstavlja aluziju na Vergilija koji ju je opisao u Eneidi.

¹⁴⁴ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafil/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:11.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

ili nije socijalizirano u okviru dubrovačke tradicionalne zajednice koju je Rastić smatrao oličenjem duhovna dobra. Ideju epigrama Rastić je moguće preuzeo iz Vergilijeve IV. buklike u kojoj pjesnik slavi rođenje novog djeteta, nade za novi i bolji vijek, a sve to prema proročanstvu kumske Sibile¹⁴⁵ (*Ultima Cumaei venit iam carminis aetas; magnus ab integro saeculorum nascitur ordo. (...) tu modo nascenti puero, quo ferrea primum desinet ac toto surget gens aurea mundo, casta fave Lucina; tuus iam regnat Apollo*; 4-10).¹⁴⁶ Tako je možda i Rastić prema proročanstvu priželjkivao snažna Elisina dječaka zaštićenog od napadnih stranih utjecaja, kao nadu koja bi vratila stare dubrovačke vrijednosti.

Sljedeći epigram tematski se nastavlja na prethodni, a predstavlja zavjet o istom sadržaju, *In idem argumentum ad Lucinam votum*. Ovoga puta pjesnik zaziva božicu poroda, Lucinu:

At tibi pro meritis, pro talibus et benefactis

Quae, Lucina, memor vota ferat Corydon?

Ille tibi ex auro dat, Diva, dicatque tabellam

*Inscribens. Salva est sospite prole, parens.*¹⁴⁷

Božici upućuje pitanje kako da joj Koridon,¹⁴⁸ vjerojatno pseudonim za Elisinog muža, zahvali za njezina dobročinstva, odnosno za sretan porod. Dat će joj i posvetiti zahvalnu ploču od zlata jer je uz spašeno dijete sačuvana i roditeljica. Iako autorici ovog rada nepoznati, Elisa i Koridon mogući su pseudonimi za bliske Rastićeve prijatelje ili pak poznanike, u čije ime sastavlja ovaj zahvalni epigram.

Posljednji epigram Rastić je napisao povodom smrti Petra Katušića,¹⁴⁹ *In funere Petri Catuscic egregiae spei pictoris*:

Occidis heu matri miserandae flebilis, Alcon,

Sed magis antiquae flebilis heu patriae!

Cui, claris per te fuerat spes surgere Athenis

¹⁴⁵ Kumska Sibila je bila najslavnija među proročicama, porijeklom iz Eritre u Maloj Aziji.

¹⁴⁶ Verg. ecl. IV.

¹⁴⁷ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:12.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

¹⁴⁸ Koridon predstavlja ime za pastira, što je ujedno i direktna aluzija na Vergilija, odnosno Buklike II. i VII., u kojima je slavni pjesnik opjevao pastira Koridona.

¹⁴⁹ Petar Katušić (1767. – 1788.) je bio dubrovački slikar koji je studirao slikarstvo u Rimu, no samo kratko. Naime, razbolio se i umro mlad u dvadeset i prvoj godini života (usp. „Petar Katušić“, *Hrvatska umjetnost*, <http://hr-umjetnost-stari.wikidot.com/petar-katusic>; zadnji pristup: 11.09.2019.)

Umire jednoj majci Alkon,¹⁵¹ nada izvrsna slikara, dostojan žaljenja drevne države, koja je vjerovala da će se on, kao takmac, uzdići iznad slavnih nauka Apela¹⁵² iz Atene. Drugim riječima, Rastić i Dubrovčani duboko žale za prerano preminulim sugrađaninom, izvrsnim mladim slikarom kojeg je pjesnik usporedio s velikim antičkim slikarom Apelom, baš kako i priliči prigodnom epigramu pisanom povodom ovakva događaja.

Rastićevi epigrami, kao što je prikazano, raznolike su tematike. Prevladaju pohvalni i prigodni, a slijede ih zavjetni, žalobni te jedan šaljivi, pomalo i satiričan epigram. Pritom mu kao uzor očigledno ne služi Marcijal, koji je nerijetko svoje epigrame upravljao prema satiričnom tonu, dok Rastić satirične strjelice u ovome dijelu zbirke uglavnom izbjegava. Njegovi epigrami laganijeg su tona bez zajedljivih upadica. Možda je i to razlog Šrepelova mišljenja kako su Rastićevi epigrami „srednje ruke“ (Šrepel 1893: 155). Iako bez posebna Marcijalova utjecaja, očituju se utjecaji drugih antičkih pjesnika. Rastić ih nije parafrazirao, nego je od spomenutih preuzimao temu i motive; u prvom epigramu za Lidu utjecajan je Katul, u petom za Eola očit je Horacije, dok je u sedmom za Elisina dječaka evidentan Vergilije. Velik broj stihova plod je Rastićeve kreativnosti, stoga se ne može poreći kako je u stvaranju epigrama ipak bio vješt. Unatoč tomu što njegovi epigrami možda nisu toliko literarno vrijedni, zanimljivi su jer otkrivaju informacije s kim je Rastić prijateljevao te komu se divio. Naime, kroz prizmu antičkih, mitoloških ili fiktivnih likova obraćao se poznanicima i prijateljima, čime je donio vrijednu sliku dubrovačke sredine u kojoj se kretao.

¹⁵⁰ Stihovi preuzeti s: <http://www.ffzg.unizg.hr/klafile/croala/cgi-bin/getobject.pl?c.421:6:13.croala>; zadnji pristup: 26.08.2019.

¹⁵¹ Alkon je pastirsko ili ropsko ime, a Rastić je Katušića vjerojatno tako nazvao jer je ovaj bio podrijetlom iz siromašne pučke obitelji.

¹⁵² Apel je bio slavni grčki slikar, ujedno smatran i najboljim antičkim slikarom. Živio je u drugoj polovici 4. stoljeća pr. Kr., u doba Aleksandra Velikog, kojemu je neko vrijeme služio kao portretski slikar (*HE*).

4. Zaključak

Jačanje narodnog jezika uz ideje preporoda Rastić je nedvojbeno poštivao, no kao poklonik klasicističkog duha i baštinik latinskog jezika svoj pjesnički talent je iskazao upravo na istome. Kao vrstan poznavatelj grčkih i rimskih pisaca, kroz svoje je stihove doveo do izražaja utjecaj onih koje je najviše čitao, oponašajući ih kroz prizmu metra, forme, vokabulara te u konačnici i sadržaja.

Doba klasicizma je, osim mnogih djela na latinskom, proizvelo i brojne prevodilačke poduhvate, kojima se okušao i Rastić. Vodeći se pritom načelima klasicističke estetike, uhvatio se u koštac s prevođenjem i dočaravanjem jedne od najvećih liričara – Sapfo. Uzvišenim i dostojanstvenim karakterom upriličio je stihove slavne pjesnikinje prikazavši vlastitu verziju Sappine zaljubljenosti. Budući da se radi o prijevodu, ne mogu se očekivati utjecaji drugih pjesnika, nego se u radu uspoređuju vokabular i upotreba epiteta koje je Rastić, osim što ih je proširio, također i prilagodio duhu vremena kojemu je pripadao. Odu ne karakterizira posveta nekome od Rastićevih suvremenika, nego mu je ova ljubavna pjesma vjerojatno poslužila kao korisna prijevodna vježba. Ta situacija bitno se mijenja u sljedeće tri ode prigodnog sadržaja koje pjesnik posvećuje Mihi Sorkočeviću. Uz to što donose jasnu sliku o velikom prijateljstvu ovih dvaju Dubrovčana, obiluju i očitim utjecajem antičkih liričara u vidu preuzetih ideja, antičkih i mitoloških motiva te preuzetih citata i parafraziranih stihova, a ponajvećma Horacijevih. Pokazatelj su da u Rastićevim odama uvjerljivo prednjači duh ne samo Horacijeva jezika i stila, nego i životne filozofije, što je posebice vidljivo u posljednjoj odi *Ad eumdem*. Iako ode opravdavaju kredibilitet Rastića kao „hrvatskog Horacija“, hendekasilab dokazuje kako je k tome još barem i „katulovac“, poglavito zbog izdašnih ideja i motiva koje je preuzeo od slavnog pjesnika kako bi opjevao bijeloga psećeg ljubimca. Epigrami pak, iako bez naročito vidljivih antičkih utjecaja, potvrđuju udio Horacija i Katula i na posljednji dio ovoga dijela zbirke; doduše, u dosta manjoj mjeri nego prethodne pjesme. Zanimljiva je i činjenica kako pri odabiru pjesničke vrste karakteristične za Marcijala, duh i stil slavnoga pjesnika ne prenosi kroz svoje epigrame, što bi značilo kako je u godinama stvaranja istih, a koje su prethodile zajedljivim satirama, ipak bio blažeg karaktera. Ova tvrdnja odgovarala bi i mišljenju Šrepela i Appendinija kako je Rastić satiričnim tonom počeo pisati tek u poodmakloj dobi (v. str. 5.).

Osim detektiranih antičkih utjecaja ovaj dio zbirke vrijedan je i jer pobliže otkriva Rastićev identitet, ali i razne sfere interesa, kako samoga pjesnika, tako i njegovih suvremenika. Naime, upotrebom brojnih antičkih i mitoloških motiva već se iskazao kao odličan poznavatelj

grčke i rimske mitologije, dok se pri opisu ondašnjih ratova i događaja prikazanih u odi *Ad Michaellem Antonii de Sargo patricium Ragusinum* istaknuo i kao vrstan poznavatelj povijesti. Nadalje, čestim opisima gozbe prikazanim u odama upućenim Mihi Sorkočeviću iskazao je koliko je cijenio čari ugodne atmosfere u društvu dobrih prijatelja, koje je najviše uživao ugostiti u ljetnikovcu, a čiji je položaj otkrio u odi *Ad eumdem aegrotantem*. Epigrami su čitatelju također približili krug prijatelja i poznanika u kojem se Rastić kretao, ali i interesne sfere koje je prilikom obraćanja istima pokazao. Naime, u stihovima upućenim Feriću je iskazao poštovanje prema basni kao književnom žanru, a da je cijenio umjetnost očituje se i u epigramima u kojima hvali glazbenika i skladatelja Bajamontija te izuzetnog slikara Katušića.

Vrijedan dio ovoga rada čine i podaci prikupljeni prilikom analize cjelokupnih stihova koji pomažu suziti vremenski okvir nastanka ovog dijela zbirke. Time se kao najranije smatra razdoblje nakon 1783., odnosno godine kapitulacije Britanaca prilikom Američkog rata za neovisnost opisanog u II. odi; u prilog tomu ide i epigram upućen Juliju Bajamontiju koji je liječio oboljele od kuge od 1783. do 1784. godine. Najkasnijom se pak smatra godina smrti Miha Sorkočevića, 1796. Ipak, budući da je Rastić Sorkočeviću posvetio stihove već prilikom oboljenja dragog mu prijatelja koje se dogodilo prije osnutka akademije, odnosno 1793., okvir nastanka zbirke se, pod pretpostavkom da se Rastić Sorkočeviću obraćao za njegova života, dodatno sužava. Sukladno tome, daje se naslutiti kako je ovaj dio zbirke nastao između 1783. i 1793. godine.

Na kraju, analizom prezentiranog dijela zbirke postignut je cilj postavljen na početku ovoga rada no, budući da su neki dijelovi zbirke zbog neistraženosti kako ovog, tako i ostatka Rastićeva opusa, složeniji za interpretaciju, ovaj rad može poslužiti kao polazišna točka za daljnja istraživanja.

5. Literatura

APPENDINI, Franjo Marija, *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storica e letteratura de' Ragusei*, Antonio Martecchini, Dubrovnik, 1803. (dostupno na: https://books.google.it/books?id=pxlPTCKTpc0C&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false; zadnji pristup 8. rujna 2019.)

BOGIŠIĆ, Rafo, „Polilingvizam u hrvatskoj književnosti 18. stoljeća“, *Dani Hvarskog kazališta – Hrvatska književnost 18. stoljeća: tematski i žanrovski aspekti*, vol. 22/1 (1996), Književni krug, Split, 5-19.

DEANOVIĆ, Mirko, *Odrazi talijanske akademije „Degli Arcadi“ preko Jadrana, I. dio*, Rad JAZU 248, 1933.

DŽANIĆ, Selvina, *Antički utjecaji u latinskim basnama Đure Ferića*, diplomski rad, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2017.

GORTAN, Veljko i VRATOVIĆ, Vladimir, *Hrvatski latinisti II.*, Matica hrvatska, Zagreb, 1970.

JANEKOVIĆ RÖMER, Zdenka, „Ladanjska Arkadija Junija Antunova de Resti (1755-1814.) – utočište starog svijeta“, *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, vol. 56 (2013), Društvo povjesničara umjetnosti, Zagreb, 207-202.

JOVANOVIĆ, Neven, „Rastić čita satire“, *Dani Hvarskog kazališta – Hrvatska književnost uoči preporoda*, vol. 23 (1997), Književni krug, Split, 291-305.

KAMINSKI, Thomas, „Neoclassicism“, *A Companion to the Classical Tradition*, Craig W. Kallendorf (ur.), Malden, MA; Oxford: Blackwell, 2007, 57-71.

KASUMOVIĆ, Ivan, *Dva originalna naša latinista*, Rad JAZU 206, 1915.

MAIXNER, Rudolf, *O akademiji Miha Sorkočevića*, Građa za povijest književnosti Hrvatske, 23, JAZU, 1952.

MAIXNER, Rudolf, „Miho Sorgo-Sorkočević i Fortis u Parizu 1796“, *Filologija* 2 (1959), 153-159.

MUJAČIĆ, Blaženka (ur.), *Izbor iz antičke poezije: Grčka*, Katarina Zrinska, Zagreb, 1998.

SEFEROVIĆ, Relja, „Politička retorika Francesca Marije Appendinija pred kraj Republike“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*: Sv. 53/2, (2015), 311-349.

STANLEY, Keith, „The role of Aphrodite in Sappho Fr. 1“, *Greek, Roman and Byzantine Studies*, 17/4 (1976), 305-321.

ŠKILJAN, Dubravko (prir. i prev.), *KATUL: Pjesme*, Biblioteka Latina et Graeca; knj. 1, Zagreb, 1987.

ŠOLJIĆ, Ante (ur.), *Francesco Maria APPENDINI: Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana*, Matica hrvatska – Ogranak Dubrovnik, Dubrovnik, 2016.

ŠONJE, Šimun (prir. i prev.), *Kvint HORACIJE Flak: Ode i epode*, Edicije Božičević, Zagreb, 2015.

ŠOŠTARIĆ, Petra, *Tipovi homerskih formula u Kunićevu latinskom prijevodu Ilijade*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2015.

ŠREPEL, Milivoj, *O latinskoj poeziji Junija Restija*, Rad JAZU 114, Zagreb, 1893, 100-158 (dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/object/11048>; zadnji pristup 8. rujna 2019.)

TOMLJENović BELICZA, Borna, *Junius Restius – Satyra V. Philosophi: Prijevod, književna analiza i kulturno-povijesni osvrt*, diplomski rad, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2017.

VRATOVIĆ, Vladimir, *Latinsko pjesništvo u Hrvata: dvojezična antologija*, Školske novine, Zagreb, 1997.

VUKOVIĆ, Goran, „Dubrovački klasicistički krugovi“, *Adrias: zbornik Zavoda za znanstveni i umjetnički rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Splitu*, (2012), 35-60.

ZAMAROVSKÝ, Vojtech, *Bogovi i junaci antičkih mitova*, ArTresor naklada, Zagreb, 2004.

Internetski izvori

Croatiae auctores Latini, Rastić, Džono; Carmina, versio electronica, <http://croala.ffzg.unizg.hr/cgi-bin/navigate.pl?croala.421> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Google books, Accademia poetica in sette lingue per la morte di Maria Pizzelli nata Cuccovilla fra i poeti Lida insigne letterata Romana (Roma 1808.),

https://books.google.hr/books?id=veBQd4-jckUC&pg=RA1-PA1&lpg=RA1-PA1&dq=maria+Pizzelli&source=bl&ots=ohJSsfacpx&sig=ACfU3U3ij7rggQY_5OwNW07lfnEHqlsvtQ&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwiA2NiRl6bkAhUQtYsKHdv8BKIQ6AEwEHoECAGQAQ#v=onepage&q=maria%20Pizzelli&f=false (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Google books, Appendini Urbanus Carmina, Accedunt Selecta illustrium Ragusinorum poemata,(1811),

<https://books.google.hr/books?id=xaBWAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Google books, Resti, J. (1816), Junii Antonii comitis de Restiis patricii Ragusini Carmina, Patavii,

https://books.google.hr/books?id=eHBcAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gb_s_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Hrvatska enciklopedija, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, <http://www.enciklopedija.hr> (zadnji pristup 8. rujna 2019.): „Albert Fortis“, „Američki rat za neovisnost“, „Antun Sorkočević“, „Apel“, „Benedikt Stay“, „Bernard Zamanja“, „Đuro Ferić“, „Đuro Hidža“, „epigram“, „Franjo Marija Appendini“, „Ignjat Đurđević“, „jedanaesterac“, „Joseph Addison“, „Josip Betondić“, „Julije Bajamonti“, „Karlo III.“, „Karlo V.“, „Laurence Sterne“, „Marko Bruerević“, „Marko Faustin Galjuf“, „Miho Sorkočević“, „Niko Lujo Pucić“, „oda“, „Rajmund Kunić“, „Ruđer Bošković“, „Savin Zamanja“, „sinafeja“, „Tomo Bassegli“, „Urban Appendini“, „Vlaho Stulli“

Hrvatska umjetnost, „Petar Katusić“, <http://hr-umjetnost-stari.wikidot.com/petar-katusic> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Musisque Deoque, <http://mizar.unive.it/mqddq/public/> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Perseus Digital Library, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/> (zadnji pristup 8. rujna 2019.):

CATULLUS, Carmina II, III, V, IX, XLIII;

HORATIUS, Carmina, I. 9, 11, 16, 19; II. 3, 4, 7, 11, 16; III. 2, 3, 18, 24; IV. 1, 8, 9, 11, 15; Epistulae, I. 16; Saturae I. 6; Carmen saeculare;

LUCRETIUS, De rerum natura, I;

MARTIALIS, Epigrammata, I. 15;

OVIDIUS, *Metamorphoses*, XII;

PROPERTIUS, *Elegiae*, III. 17;

SENECA MINOR, *Phaedra*;

VERGILIUS, *Ecloga*, IV;

Proleksis enciklopedija, „secentismo“, <http://proleksis.lzmk.hr/45268/> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

The Digital Sappho, Fragment 1, <http://digitalsappho.org/fragments/fr1/> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Zavod za obnovu Dubrovnika, „Ljetnikovac Restić Đonovina“, https://zod.hr/get/objekti_aktualni/53507/ljetnikovac_restic_donovina.html (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Wikipedia, „grb Španjolske“, [https://hr.wikipedia.org/wiki/Grb_Španjolske](https://hr.wikipedia.org/wiki/Grb_%C5%A1panjolske) (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Slike su dostupne na sljedećim web stranicama:

Slika 1. „Džono Rastić“, *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=51889> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Slika 2. „Sapfička strofa“, *Gottwein*, <https://www.gottwein.de/metr/metr01.php#SapphischeStrophe> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Slika 3. „Alkejska strofa“, *Gottwein*, <https://www.gottwein.de/metr/metr01.php#Alcaicum> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Slika 4. „Falečki jedanaesterac“, *Gottwein*, <https://www.gottwein.de/metr/metr01.php#Hendekasyllabus> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)

Slika 5. „Elegijski distih“, *Gottwein*, <https://www.gottwein.de/metr/metr01.php#ElegDistichon> (zadnji pristup 8. rujna 2019.)